1900 94

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1994 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

13 МАЙ, ЖУМА № 18 (3265) ● СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

МАМЛАКАТИМИЗДА ЕВРОПА КУНЛАРИ

Инсон ҳамиша имкон йўқ жойдан имкон ахтаради. Ва аксарият ҳолларда уни топади. Тасаввур қилинг: фашизм даҳшатларидан, уруш азобларидан, қирғинлардан ҳоргин чиққан Европа, мамлакатлар бағридаги қонли яралар ҳали битиб улгурмаган. Франциянинг ўша пайтдаги ташқи ишлар вазири Р. Шуман бир таклиф — Европадаги барча кўмирчилик ва пўлат ишлаб чиқариш саноатларини бирлаштириш ғояси билан чиқди. Натижада «Шуман плани» асосида Европа Ҳамкорлиги юзага келди. Шу тариқа 1950 йилдан бери Европа Ҳамкорлиги 9 майда ўзининг таваллуд айёмини — Европа кунларини нишонлаб келади.

Европа Ҳамжамияти эндиликда йирик иттифоққа айланган ва ўз бағрига 345 миллион кишидан ортиқ аҳолиси бўлган 12 мамлакатни бирлаштиради. Иқтисодий ҳамкорлик, тинчликни мустаҳкамлаш, халқлар ўртасида дўстона алоқаларни кучайтириш ниятларини ўз олдига қўйган бу Ҳамжамият сафи тобора ўсиб бормоқда. Айни пайтда Европа Ҳамжамияти 130 дан ошиқ давлат билан дипломатик алоқа қилади. Жумладан, Республикамиз ҳукумати билан Европа Ҳамкорлиги Комиссияси 1992 йилнинг апрелида ўзаро бир-бирини англаб етиш ва ёрдам бериш масалалари бўйича меморандумга имзо чекишган. Шунга мувофиқ Европа Ҳамкорлик Комиссияси Ўзбекистонда бозор муносабатларига ўтиш жараёнида иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишда техникавий ёрдам кўрсатади. Бу ишни Европа Ҳамкорлик Комиссияси (ЕҲК)нинг республикамиздаги миссияси — техникавий ёрдам кўрсатувчилари бўлмиш ТАСИСчилари амалга оширади.

Айни кунларда эса республикамиз жамоатчилиги ҳам Европа Ҳамкорлик Комиссияси ва хорижий давлатлар элчихоналари билан биргаликда ўлкамизда Европа кунларини ўтказмоқда. Бу кунлар доирасида 6 майдан 15 майга қадар катта маданий программа ишлаб чиқилган. Программага асосан театрлар, маданият саройлари, жамоат ташкилотларида, элчихоналарда учрашувлар, концертлар, кўргазмалар ташкил қилинмоқда ва бўлиб ўтмоқда. «Илҳом» театрида жаз кечаси ўтказилди. «Европанинг ўғирланиши» кўргазмаси очилди. «Кломадеус» спектакли намойиш этилди. «Баҳор» концерт залида Ўзбекистон симфоник оркестрининг концерти бўлиб ўтди. Себзордаги Рассомлар уйида, Рассомлик билим юртида рангтасвирчиларнинг асарлари кўргазмалари очилди. Кино уйида эса кинофилмлар кўриги бошланди. Аброр Ҳидоятов номидаги театрда «Майсаранинг иши» спектакли меҳмонлар учун қўйиб берилди.

Куни кеча республика Халқаро маданий-маърифий алоқалар миллий ассоциациясида ҳам Европа кунлари иштирокчилари шарафига қабул маросими бўлиб ўтди. Уни ассоциация раиси Наим Ғойибов қисқача кириш сўзи билан очди.

ЕҲК ТАСИС программаси миссиячиларининг бошлиғи жаноб Оливье Аллэ бу байрамни ўтказишда республика халқи фаол қатнашаётганлиги учун миннатдорлик билдирди.

Шундан кейин Ўзбекистон халқ артисти Ғуломжон Ёқубов, раққосалар Р. Султонова, Г. Ширинова, Успенский номидаги музика мактаби ўқувчилари ўз санъатларини намойиш қилдилар. Бу ерда республика рассомларининг «Мусаввир» ижодий бирлашмаси ҳамда халқ амалий санъати намояндаларининг асарлари асосидаги кўргазманинг презентацияси ҳам бўлиб ўтди.

ЎЗБЕКИСТОНГА ФАХРИЯ

Ойдин ҲОЖИЕВА,
Ўзбекистон халқ шоираси

Дардингни бошига тож айлаган ким?
Умрини умрингга бож айлаган ким?
Қоронғу туннингда порлаган умид—
Дилин шамъи меърож айлаган ким?

От суриб ўтди хон-бекларинг қанча,
Ҳар бири кул тортди ўз кўмочига.
Ёғийга ем бўлиб, ёвларга ўлжа,
Кўксинг шудгор бўлди ғам омочига.

Беасил, безотлар мазаллатидан
Буюк даҳоларинг аталди жаллод.
Тўзғидинг, сочилдинг оққуш патидай,
Бўғзингдан вулқондай отилди фарёд.

Бой эдинг ҳимматли, хайру дуоли,
Қўранг—тана-тўлпи, қозиқларда—от.
Боғу боғчаларинг жаннат ҳаволи,
Тўйларинг кўпкари-курашли, шўх-шод.

Бўзлаб, кўч-кўронинг ортиб елкага,
Ота маконингдан бўлдинг бадарға.
Булбуллар чаҳ-чаҳи тўлган ўлкага
Қор тилаб ёприлди калхату қарға.

Бир ғалвир арпа не—нишхўрти ҳам йўқ,
Бешигингни ўтин қилдилар яйраб,
Эл ичра оралаб бўридай совуқ,
Акани укага ёв қилди қайраб.

Ўғлин аждаҳога берган Онадай
Қуюнларда қақшаб, қорларда чопдинг,
Баҳри муҳит ичра садаф донадай
Носирийни қайинзорларда топдинг.

Оғзини очолмай, кимга дил ёриб,
Дарди ичга урган заъфаронимсан.
Нағал пошналарга пешона уриб,
Арзагўйлик қилган нотавонимсан.

Ғофиллик ниш урди Ақл кўзига,
Шабкўр бўлди элат чироққа муҳтож.
Зор бўлди кафанлик сурпу бўзига,
Жаҳоний шарафга ярашган гултож.

Эй, тоқат фарзанди, буғдой сўзлигим,
Эй, сабру ситамга севгили ўлкам,
Насли насабли эл, шаъним, ўзлигим,
Бугун қаҳрамонсан, гўшангда байрам.

Юзинг қизил бўлди салтанат ичра,
Довруғинг шоён юз мамлакат ичра.
Сен уйқунг бузилмай, тинч тушлар кўрдинг.
Бир ўғлинг бедорхоб азият ичра.

Қарчиғай қуш каби сезгир снёғи,
Доим узангида анинг оёғи.
Улуғ минбарларда шонингдан сўйлаб,
Етти иқлим ичра ёқди чироғинг.

Зулмат девларини енгган темиртан
Фидойи мардингни қутлайсан, Ватан!
Озодлик ва ҳурлик юлдузин асли
Сен унинг исмида топгансан, зотан!

Сенга раво кўрмай ҳатто сомонни,
Не каслар олдилар оғзингдан нонни.
Бу не жўмардликким, шаҳаншоҳи юрт
Сенга нисбат берар Олтин нишонни!

Туғли, туғро эл, эй олийнишон,
Яхшига—яхшилик савлатим маним,
Яхшингга буюрсин бу қутлуғ унвон,
Келажаги буюк давлатим маним!

Сен янги ўзанга тушган дарёсан,
Довул-долғаларинг, баҳоринг бўлак.
Донгил манзилларга кириб боросан,
Давлатий удуминг, шиоринг—бўлак!

Боши янчилмаган илондай гоҳ-гоҳ
Қўзғалар ул эски тузумнинг лоши.
Яна вужудингни айлаб минг қуроқ,
Этмоқ бўлар фитна-бузғун талоши.

Қайтар кўприклар-ку ёнгани ҳақ рост,
Ким ул зимистонни соғинган зоғлар?
Ақлу тафаккурга солиб гулдурос,
— Истиқлол!—Бонг уринг, ҳур қўнғироқлар!

Ўтсак, майса бўлиб кўкларимиз қайта,
Истиқлол, Истиқлол қасамин айта.
Озод руҳимизда уйғоқ шабу рўз
Ўзбекистон деган фараҳли юлдуз!

Эй, тоқат фарзанди, буғдой сўзлигим,
Эй, озод йўлларни танлаган карвон,
Насли насабли эл, ёруғ юзлигим,
Яхшингга буюрсин муборак унвон!

6—11 май

МАЪНАВИЯТ ҚУЁШДЕК ЗАРУР

Баҳор ерни, чечакни, дов-дарахтни, қурт-қумурсқани уйғотади, аммо ғафлат ва жаҳолат ичида ётган одамни уйғотолмайди. Ғофил ва жоҳил одамни уйғотадиган ҳаётбахш қувват маънавият ва маърифатдир. Бу қувват инсонларнинг юрак мадори ва ҳаёт нажоти. Маърифат ва маънавият қувилган ерда жаҳолат ҳукмрон бўлади. Жаҳолат эса, улуғ аллома Абдулла Авлоний битганидек, «инсониятнинг энг зўр душмани... энг қўрқинч, фақир ва муҳтожликдан зиёда даҳшатлироқ бир мусибатдир!»

Маънавият барқарор жамият соғлом, давлат истиқболлидир, маърифатли халқ эса донишманд ва шижоатли бўлади. Тарихдан маълумки, иқтисодий жиҳатдан заиф давлат ҳамиша маънавий омилларни иккинчи даражага суради. Ўз навбатида, миллатнинг маънавий сустлиги унинг иқтисодий тараққиётининг орқага кетишига сабаб бўлади. Шу сабабдан ҳам, юртимизда чуқур ислоҳотлар кечаётган бир паллада республикамиз Президенти фармони билан Республика «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик марказининг ташкил этилиши халқимизнинг келажакка бўлган ишончини мустаҳкамлаши шак-шубҳасиз.

Маънавият ҳаёт замирида шаклланади. Маънавиятли, фозил инсонлар, Чехов ёзганидек, миллат учун ҳамиша қуёшдек зарур! Улар жамиятнинг ҳаётбахш унсури бўлиб, миллат ва давлатга куч ва қут берадилар, халқни келажак сари олға бошлайдилар. Улуғвор умум иши учун курашаётган илғор инсонларнинг, биринчи навбатда республика Президенти Ислом Каримовдек матонатли инсоннинг кўтаринки фаолияти барчамизга намуна бўлмоғи, ҳар биримизни фидойи ҳаракатларга илҳомлантирмоғи лозим.

Қайси йўлни танламоғимиз жоиз — ривожланган Ғарбнинг тайёр ва мукаммал ғояларини қабул қиламизми ёки Шарқнинг, аждодларимизнинг бой маънавий мероси замирида миллий тафаккурни бунёд этамизми? Ўйлашимча, ҳар икки йўлни омухта этмоқ, аммо биринчи галда миллий қадриятлар бизга бош устун бўлмоғи лозим. Яъни биз энг аввало ўзлигимизни англамоғимиз, ўз тафаккуримизни ўзимиз кашф этмоғимиз зарур. Ўзлигини англаган инсон, ўзлигини англаган миллатгина кучли давлат барпо этмоққа қодир. Ҳазрат Навоий ёзганларидек:

Камол эт касбким,
олам уйидин
Санга фарз ўлмағай
ғамнок чиқмак.
Жаҳондин нотамом ўтмак
биайниҳ,
Эрур ҳаммомдин нопок
чиқмак.

Бобомизнинг ҳикматига кўра, инсоннинг бу дунёда яшашдан муроди камолот сари интилмоқ, камолотга интилмоқни касб этмоқдир. Камолот йўли эса маънавият боғидан ўтади. Бу йўлда юрган, бу боғдан баҳраманд инсонгина ўзлигини излайди, кашф этади, топади. Ўзини таниган инсонгина миллатини, ватанини, оламни танийди. Дунёга келиб комилликка интилмаган, ўзини англашдан ғофил қолган, маърифатдан бебаҳра одамнинг умргузаронлиги эса ҳаммомга кириб, нопок чиқмоқдан бошқа нарса эмас. Айтиш жоизки, миллий маънавиятимизнинг асосида жамиятнинг ҳар бир аъзосида камолотга интилиш ҳиссини уйғотиш ва тарбиялаш вазифаси турмоғи шарт. Шу ҳақда ўйлар эканман, Шарқ донишмандларидан бирининг айтган нақли ёдимга келди.« Ҳар бир кишининг бўйнида икки занжир бўлади,— деб каромат қилган экан ўша донишманд, — бир занжирнинг учи етти қат кўкда, иккинчисиники эса етти қат ер қаърида. Кимки эътиқодли, фозил ва комил инсон экан, биринчи занжир тортилади. Кимки, эгри ва такаббур, жоҳил ва ғофил, нафс бандаси бўлса, демак инсонийликдан бебаҳра бўлса, ер қаърига боғланган занжир тортиларкан ва бундай кимса нопоклиги туфайли азоб ва шармандаликка маҳкум бўлади». Албатта, бу нақлдаги занжирлар тамсилий-рамзий маънога эга. Мен бу ҳикматда яна бир бошқа маънони уқдим: «Ўйлашимча, ҳар бир одам зиммасида икки бурч ва вазифа бор. Биринчиси, ота-онаси, яъни ўтмиш олдидаги бурч, иккинчиси, фарзандлари, демак келажак олдидаги масъулиятли бурчдир. Ҳар иккиси эса инсоннинг бугунги, айни соатдаги бурчини ташкил этади.

Республика «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази зиммасига мана шу бурч ва вазифани чуқур англаган фидойи, тараққийпарвар инсонларни бирлаштириш, миллий тараққиёт йўлига чиққан, истиқлолнинг машаққатли довонидан ўтаётган Ватанимиз равнақининг пойдевори —миллий маънавият ва тафаккурни шакллантиришга хизмат қилишдек масъулият юкланди. Бу маънавият миллий ва умуминсоний қадриятлар асосида яратилмоғи ҳаётий заруратдир.

Хуршид ДАВРОН

ЎЗБЕКЛАРНИ ДУНЁГА ТАНИТАЙЛИК

ҲАЙКАЛТАРОШ ИЛҲОМ ЖАББОРОВ БИЛАН СУҲБАТ

Ҳар бир шаҳарнинг ўз қиёфаси, ўзига хос бетакрор ҳарорати, қолаверса, ҳар бир ўлка, ҳududнинг характерли хусусияти бўлади. Бу кўп жиҳатдан уларни безаб, гўзаллик ва нафосат бахш этиб турувчи очиқ ҳаводаги ҳайкалтарошлик асарларига ҳам боғлиқ. Бундай боғлар, унда намойиш этилаётган асарларда, умуман, боғ-роғнинг кўркам ва шинамлигида алоҳида гўзаллик олами намоён бўлади. Дам олувчилар, оддий томошабин, йўловчи, хуллас, кимки шу очиқ табиат қўйнида ташкил этилган музейда намойиш қилинган асарларни кўраркан ва умуман, шу муҳит билан мулоқотда бўларкан, ундан баҳра топади, маънавий озиқ олади.

Шундай экан, республикамизда боғ-парк ҳайкалтарошлиги муаммолари ҳақида, унинг ҳозирги аҳволи ва навбатдаги тараққиёти ҳақида фикр юритиш меҳнаткашлар, давримиз кишиларининг маънавий-руҳий олами билан боғлиқ долзарб муаммолардан бўлиб қолди. Шу муносабат билан истеъдодли ҳайкалтарош, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Илҳом ЖАББОРОВ билан санъатшунослик номзоди Абдували ЭГАМБЕРДИЕВ суҳбатлашди.

Суҳбатни **Илҳом ЖАББОРОВ** бошлаб берди:

— Бундан буён Ўзбекистон бамисоли оҳанрабо каби бутун дунёни ўзига тортаверади. Ер шарининг барча нуқталаридан ишбилармонлар Ўзбекистонга кела бошладилар. Афсуски, уларнинг дастлабки қадамлари тегадиган жойларда ҳозиргача бу ер Ўзбекистон эканини билдирувчи ҳолат кўзга ташланмайди. Ахир, ўлкага келган одам дастлаб қадам ташлаши биланоқ қаерда эканини ҳис қилиши керак. Шу ердан бошлаб халқнинг диди, тафти, фаросати, қўйингки, бутун қиёфаси кўриниб туриши лозим. Бизда яхши-яхши объектлар қурилади ва ўша ерга ҳайкаллар қўйилади. Кейин айнан шу жойга эътибор йўқолади. Ҳайкални яратиш учун шаҳар ҳокимияти маблағ ажратдими, демак, бу халқнинг маблағига битган нарса. Ҳозир жуда кўп собиқ иттифоқ даврида қўйилган ҳайкаллар олиниб, уларнинг тагликлари бўш ётибди. Қишлоқ, район, шаҳар марказларида бундай бўшаб қолган тагликлар кўп. Уларга қанча пул сарф қилинган. Ана шуларни бузмасдан, ўрнини қайта таъмирлаб, ўзбек зиёлилари, олимлар ва улуғ зотлар ҳайкалларини қўйишимиз керак.

Абдували ЭГАМБЕРДИЕВ: — Умуман, боғ-роғ ҳайкалтарошлиги ҳақида гап кетганда шуни айтиш кераки, бу йўналишда кўплаб ишлар қилинди. Мен кўпгина собиқ иттифоқ республикаларида бўлганман. У ерларда шаҳар қиёфасига салобат бахш этувчи ҳайкаллар ва турли рассомлик ишларига муносабатни кўриб ҳавас қилиб, тасаннолар айтиб қайтганман. Айниқса, очиқ ҳавода ташкил қилинган ҳайкаллар музейлари ва уларга муносабат ҳақида тинимсиз сўзлаш мумкин. Бизда-чи? Мана бундан уч йил аввал Тошкентда бутун дунёдан энг истеъдодли кулоллар симпозиуми чақирилиб, икки ой давомида керамика тажриба заводида изланишлар олиб бордилар. Шу симпозиумнинг реал якуни сифатида «Навоий» театри қошидаги боғда очиқ ҳавода музей ташкил қилинди. Бу музейнинг ҳозирги аҳволини кўрсангиз, ачиниб кетасиз: ноёб асарлар синдирилган, йиқитилган, оёқости қилинган, қисмлари олиб кетилган ва ҳоказо. 40-йилларда меъмор ва халқ усталари томонидан қурилган «Навоий» театри яхлит меъморчилик ва амалий санъат асари, ноёб архитектура ёдгорлиги сифатида қадрланса, унинг ёнидаги боғ-роғ музейи ҳам худди шундай бадиий қимматга эга. Бу бадиий тасвирларни синдириб, ер билан яксон қилиб, мажақлаб кетиш санъатга нисбатан ваҳшийликнинг бир кўринишидир. Шаҳар ҳокимияти, қолаверса, давлат маъмурий ташкилотлари томонидан сақланиши, ҳимояланиши керак бўлган бу санъат асарлари, декоратив композицияларнинг қўриқланиши, тозалиги, озода сақланишига яна ким кафолат беради? Худди шундай аҳволни Тошкентдаги Рассомлар уюшмаси қошидаги боғ-роғ ҳайкалтарошлиги атрофида ҳам кузатиш мумкин. Бундай аҳвол кишиларимиз маънавий, бадиий савиясининг пасайиб кетганидан далолат бермайдими! Ҳар бир одам ўзи яшаётган шаҳар кўрки, маънавияти, бадиияти ҳақида бараварига қайғурмас

Давоми учинчи бетда

«...КЎЗИНГИЗ НАМДИР, БЕКАМ»

Қўшиқ оламига кириб келаётган хонандаларнинг ижро йўллари, куйлаш маҳоратлари ҳар хил бўлади. Биров қўшиқни шунчаки хиргойи қилиб хонанда бўлгиси келади, биров бирор машҳур ҳофизга тақлид қилиб шон-шуҳрат орттирмоқчи бўлади. Биров эса қўшиқни отарчилик воситасига айлантириб, бойлик тўплашга берилиб кетади. Афсуски, ҳозир бундай бозори чаққон «хонандалар»нинг санаб саноғига етиш қийин. Лекин гап бу ҳақда эмас.

Яна бир тоифа овоз соҳиблари борки, улар куй чалишни, қўшиқ айтишни ҳақиқий санъат деб билишади. Бу йўлга киришдан олдин унинг машаққатларини чамалаб кўради, куй устида, сўз устида ишлашдан чарчамайди, истеъдодини мудом чархлаб боради. Ҳар бир янги қўшиғида ўз ижро услубини излаётганлиги сезилиб туради. Қашқадарёлик Азамат Шарипов ана шундай ёш ва истеъдодли хонандалардан бири. У 1990 йилда Маннон Уйғур номидаги Тошкент Санъат институтининг мусиқа актёрлиги бўлимини тугатди. Таниқли режиссёр Баҳодир Назаров курсида сабоқ олди. Саҳна маҳорати сирларини қунт билан ўрганди. Лекин қалби актёрликдан кўра кўпроқ қўшиқ куйлашга ундади. У болалигида раҳматли отаси Шоназар Шарипов олиб келган «Ошиқ Ғариб ва Шоҳсанам» пластинкасини қайта-қайта эшитарди. Бу қизиқиш унинг укаларига ҳам юққан. Отаси вафотидан сўнг олти нафар укани тарбиялашда, уларни санъат оламига олиб киришда ҳам Азаматнинг хизматлари катта. Онаси Ойимгул Шарипованинг дуолари ҳамиша ака-укаларга мададкор бўлиб келяпти.

Ёш хонанда кўпроқ мақом ашулалари сирларини ўрганишга жиддий бел боғлаган. У устоз ҳофизлар куйлаб ўтган мақом қўшиқларидан: «Насруллои», «Насру узол», «Қаландарий», «Қурбон ўлам» сингари ашулаларни ўзига хос қочиримлар, нолалар билан куйлаб келяпти. Азамат Қарши санъат билим юртида анъанавий ижрочилик бўлими мудири вазифасида ишлаш билан бирга ёшларга мақом санъатидан дарс бераяпти.

— Мен мақом ашулаларини жуда яхши кўраман, чин юракдан севиб куйлайман, — дейди суҳбат жараёнида А. Шарипов. — Устоз ҳофизлардан Ота Жалол, Домла Ҳалим, Левича ҳофизларнинг ижро йўллари мени ҳамиша мафтун этиб келади. Келажакда уларнинг ижро мактабларининг тикланишига тарафдорман. Устоз ҳофизлар ижросидаги нолалар, қочиримлар ва авжларни тинглаб, бениҳоя завқланаман. Ўзим ҳам улардек куйлашга интиламан. Мақомлар халқимизнинг бебаҳо бойликлари. Бу санъатни ҳар томонлама чуқур ўрганишда болаларга, ёшларга сабоқ бераётганимдан чексиз фахрланаман. Шу мақсадда билим юртида анъанавий ижрочилик бўлимини очдик. Тошкент Давлат консерваториясининг Шарқ мусиқаси кафедрасида хизмат қилаётган устозлар билан доим мулоқотдамиз, улардан йўл-йўриқлар, маслаҳатлар олиб турамиз. Мақсадимиз келажакда мақом санъати шуҳратини янада юксакларга кўтариш ва ёшлар қалбига сингдиришдан иборат.

Азамат Шарипов замонавий қўшиқларни ҳам меъёрига етказиб ижро этади. Ҳозир у ўзи ташкил этган «Нола» гуруҳининг бадиий раҳбари. Унинг «Оллоҳга таъзим», «Бекам», «Кўринмас», «Ногоҳ кўриб», «Хаёллар сен томон» сингари қўшиқлари аллақачон ўз мухлисларини топган. Хонанданинг таниқли шоир Исмоил Тўхтамишев билан ҳамкорлиги яхши самаралар беряпти. Масалан, шоирнинг «Бекам» шеърига басталанган қўшиғи, куйининг жозибаси, ижронинг ўзига хослиги билан тингловчиларни мафтун этди:

Қаддингиз ёйдек эгик,
оҳингиз ғамдир, бекам,
Хаёлингиз паришон,
кўзингиз намдир, бекам.
Узун тунлар ўртаниб,
ҳижронда қон ютарсиз,
Ҳамроҳингиз тонггача
йилт этган шамдир,
бекам...

Азамат Шарипов камсуқум, камтарин йигит. У ўз даражаси, ҳаддини яхши билади. Репертуар танлашда анча жиддий. У қўшиқни инсонни покликка, ҳалолликка, гўзалликка етакловчи қудратли восита деб тушунади. Шу йўлда тиним билмай изланади.

Ж. АШУРОВ

БИЗНИНГ ШАРҲ

КАРВОН ЙЎЛИ БЕХАТАР

Катта йўлдан кетаётган катта карвоннинг сафари ҳар жиҳатдан бехатар бўлиши керак. Бу учун карвонбошидан ҳам, карвонни йўлга тайёрлаганлардан ҳам донолик, тадбиркорлик, билимдонлик ва малака талаб этилади. Карвонни белгиланган манзилга хавф-хатарсиз етказиш учун қанчалар пухта тайёргарлик кўрилса, йўл шунчалар яқин ва хавфсиз бўлиб, карвонга зиён-заҳмат етмайди. Ҳамма гап карвонни аниқ ва тўғри манзилга бошлашда. Унинг сарф-харажатини, ҳисоб-китобини жиддий ўйлаб режалаштиришда. Бундай пайтда шошма-шошарлик, пала-партишлик ва ўзи бўларчиликка асло йўл қўйиб бўлмайди. Нотўғри ёки ноаниқ қўйилган қадам карвонни адаштиради.

Агар Ўзбекистонни улкан карвонга қиёслайдиган бўлсак, у мустақиллик йўлидан дадил одимлаётир. Энг муҳими карвоннинг жилови ишончли, ғайратли, жасоратли ва шижоатли қўлларда.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши XV сессиясида Президентимиз Ислом Каримовнинг «Йўлимиз — мустақил давлатчилик ва тараққиёт йўли» деб номланган нутқини ўқисангиз бунга қатъий ишонч ҳосил қиласиз. Танлаган йўлимизнинг тўғрилиги яна бир карра аён бўлади. Маърузада ташқи ва ички сиёсатда, халқ хўжалиги тармоқларида бўлаётган ислоҳотлар аниқ мисоллар орқали кўрсатиб ўтилди. Юртбошимиз шу йилнинг 21 январида чиқарилган фармоннинг аҳамиятига атрофлича тўхталди. Эришилаётган ютуқ ва камчиликларни чуқур таҳлил этар экан, президентимиз шундай деди: «...айни замонда, жиноятчиликка қарши кураш шунчаки кампанияга айланиб кетмаслиги лозим. Бу иш — давлат сиёсатининг асосий тамойилларидан бири бўлмоғи зарур... Жиноятнинг ёпиқ ва энг қабиҳ тури бор. Бу — коррупция ва порахўрлик. Жиноятнинг бу тури бошқарув аппаратини издан чиқарибгина қолмай, бозор асосларини ҳам барбод этиши мумкин».

Афсуски, бу иллатлардан кўз юмиб бўлмайди. Улар фавқулодда яшовчанлик билан ҳаётимизнинг у ёки бу соҳаларида намоён бўлмоқда. Коррупциянинг илдизлари анча чуқур. Порахўрликнинг ҳам, Уларнинг илдизларини қирқиш борасида республикада катта ишлар амалга оширилаётир. Жиноятчилик, коррупция ва порахўрликка қарши кураш авж олдирилган. Шундай бўлса-да, бу иллатлар барҳам топмаяпти. Жамият ривожидаги жуда кўп соҳаларга тўсиқ бўлаяпти. Бу иш фақат маъмурий идора ходимларининг фаолияти бўлиб қолмасдан балки одамлар ҳам бевосита иштирок этишларини тақозо этади. Омманинг кучи билангина бундай ярамас иллатларнинг илдизларини тезроқ қирқиш мумкин. Шунингдек, нутқда маданият, маънавият масалаларига ҳам кенг тўхталган. «Жамият маданиятсиз, маънавий-ахлоқий қадриятларсиз яшай олмайди. Уларни писанд қилмаган жамият пировард оқибатда таназзулга юз тутади. Афсуски, шу оддий ҳақиқатни айрим раҳбарларимиз, тадбиркор ва ишбилармонларимиз етарли даражада тушуниб олмаганга ўхшайди», — деди Президент ўз маърузасида. Бу гаплар бугун ҳаво билан сувдек зарур. Чин маънодаги миллий маданиятимизни, маънавий қадриятларимизни ривожлантирмасдан туриб, жаҳоншумул муваффақиятларга эришиш қийин.

Жаҳонда рўй бераётган сиёсий воқеалар оқими бир лаҳза тўхтагани йўқ. Ер юзидаги инсониятни ҳар куни, ҳар дақиқа ташвишга солаётган урушлар, қон тўкишлар, жангу-жадаллар ҳамон давом этмоқда. Яман давлатида бошланган фуқаролар уруши яна бир қонли нуқтага асос бўлди. Яманни қадим даврларда «бахтли Арабистон» деб таърифлашган. Агар кейинчалик Яман давлати иккига бўлиниб кетмаганда эди, бу қадимий таъриф ўзгармаган бўларди. Икки ҳукуматчилик — Яман Араб республикаси ва Яман Халқ Демократик республикасига ажралиш мамлакатни ҳар томонлама таназзулга олиб келди. Гарчи 1990 йил 12 майда мамлакат ягона Яман республикасига бирлашган бўлса-да, лекин партиялар, мухолиф кучлар ўртасидаги низо тўла-тўкис барҳам топмаган эди. Шундай қилиб, турфа тузумларда яшаб, турлича тарбия топган мусулмонлар бир-бирига қарата ўқ уза бошладилар. Бир миллат ўзини-ўзи қонталаш қилиб турса, бундан ортиқ разолат борми? Озарбойжон ва Арманистондаги шиддатли жангларнинг, Босниядаги мусулмонлар ва серблар урушининг охири кўринмайдиганга ўхшайди. Ҳар жиҳатдан юксакларга кўтарилган Оврупонинг марказида шундай қон тўкишлар бўлаётганига ишонгинг келмайди. Маданият ва низо, маънавият ва уруш тушунчалари бир-бири билан мутлақо боғланмайди. Уруш одам юрагига жаҳолат уруғини экади. Бу уруғдан қотиллик ўсиб чиқади. Қотилнинг кўзлари қонга тўймайди. Нечун одам одам қонига шунчалар ташна? Нечун асрлар давомида одам одамнинг қонини тўкиб келади? Нечун уруш деган бало-қазодан одам ҳайиқмайди, нечун бундан хулоса чиқармайди? Ҳафтанинг бошида фашизмга қарши урушда қозонилган ғалабанинг 49 йиллиги нишонланди. Ахир биргина шу уруш инсоният бошига қандай даҳшатли кулфатлар солганлиги аён-ку...

Москвада ГКЧП иши бўйича охирги нуқта қўйилгани ҳақида хабар тарқалди. У фақат Давлат Думаси томонидан қабул қилинган амнистияни қабул қилмаган В. Варенниковга нисбатан ҳали тугалланмади. Лекин унинг устидан янги суд жараёнининг бошланиши номаълум. Умуман ГКЧП иши тугатилганлиги юзасидан Россия Федерацияси ҳарбий судининг ҳарбий ҳайъати бирор бир аниқ қарорга келгани йўқ.

Жанубий Африка республикасида демократия кучи яна бир карра намоён бўлди. Африка Миллий Конгресси раҳбари Нелсон Мандела демократия йўли билан сайланган биринчи президент сифатида мамлакат Миллий Ассамблеясида қасамёд қилди.

Хуллас, ўтган ҳафта ҳам турфа воқеаларга, ҳодисаларга бой бўлди. Келгуси ҳафта эса республикамизда яна бир хайрли ва эзгу иш билан бошланади. Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримов Япония Бош вазири Цутому Хатанинг таклифига биноан ва ўзаро келишувга мувофиқ шу йилнинг 16 майидан 19 майигача расмий ташриф билан Японияда бўлади. Ўзбекистон жаҳоннинг яна бир тараққий этган мамлакати сари дадил қадам қўяётган экан, бу қадамлар қутлуғ ва баракали бўлишини истаймиз.

Ашурали ЖЎРАЕВ

БИЗНИНГ ШАРҲ

БОБОНГИЗНИ СЕНЛАМАНГ

Унутилаёзган миллий қадриятларимизнинг тикланиши халқимиз руҳини кўтармоқда. Миллийликка, ўзлигимизни танишга интилиш кучайди. Шу сабабдан мени кўпдан ўйлантириб келаётган бир масалага эътиборни қаратмоқчиман.

Маълумки, ҳозир замонавий ўзбек адабиётшунослигида машҳур шахслар, мутафаккирлар, шоирлар ҳаёти ва ижодига бағишлаб яратилаётган асарларда уларга нисбатан «сен»сираб муомала қилиш одат тусига кирган. Масалан, ҳазрат Алишер Навоий ҳақларида ёзилган барча илмий асарларда «Навоий ўқиган...», «Навоий ёзган...», «Навоий тарғиб қилган...» каби баён усули қўлланилади. Бу халқимиз маданияти, ахлоқ мезонларимизга мос эмас.

Ғарб фани баён услубига хос бу хусусиятнинг бизнинг адабиётшунослигимизга кириб келиши маълум даражада етмиш йил илгари бошланган Марказий Осиё халқлари маданияти ва ахлоқини славянлаштириш жараёни билан боғлиқ.

Маълумки, рус илмий асарлари ва тадқиқотларида ҳар қандай шахс ҳақида сўз борганда ёки унга мурожаат этилганда феълнинг морфологик учинчи шахс бирлик шакли қўлланилади. Рус адабиётшунослигидаги бу усул табиий ҳол саналади.

Шарқда эса, ёши улуғ, ҳурматли кишилар ҳақида асарлар ёзилганда ёки уларга мурожаат этиб хатлар битилганда сиз-сизлаб мурожаат қилиш халқимизда қадим-қадимдан урф бўлган. Ҳатто, милоддан аввалги III—II асрларда шаклланган суғд ёзувида ёзилган, эрамизнинг VII аср охири VIII асри бошларига оид баъзи ҳужжатлар ҳам бундан гувоҳлик беради. Масалан, М. Исҳоқовнинг «Унутилган подшоликдан хатлар» номли махсус тадқиқотида қизиқарли далиллар бор. Ҳужжатлардан бирида: «бу буйруқномани олган чоғингизоқ...» деб мурожаат қилинади. Рисола муаллифининг фикрига кўра, бу ўринда «афтидан тархон лавозимидаги шахсга ҳурмат юзасидан шундай йўл тутилган».

Бундан кўринадики, илк ўрта асрлардаёқ ўзидан каттага ҳурмат билан мурожаат этганда уни «сиз» дейиш миллатимизнинг адаб ҳақидаги тасаввурларига мос бўлган.

Ҳазрат Алишер Навоий ўзларининг «Хамсатул-мутаҳаййирин», «Ҳолоти Сайййид Ҳасан Ардашер», «Мажолис ун-нафоис» асарларида ўз устозларини, ҳурматли кишиларни «алар», «мавлоно», «ул ҳазрат» деб улуғлаб тилга оладилр ва улар ҳақидаги фикр-мулоҳазаларини сиз-сизлаб ўқувчига етказадилр. Бунда фикр ва услуб гўзал бир миллий либос кийгандек ақлни ҳам, кўзни ҳам мафтун этади. Мана, баъзи мисоллар: **«Алар** (Ҳазрат Нуриддин Абдураҳмон Жомий — Д. С.) кичик ёшлиғ эканда ҳам **алардин** муфрит фаҳм ва табъ осори зоҳир бўлур эрмиш».

«Аларнинг камолоти овозасин эшитиб, йироқ йўллар

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

қатъ қилиб муборак суҳбатлариға мушарраф бўлурға келганлар **алар**ни асҳоб орасида ғояти бетаайюнлиқдин мутлақо танимаслар эрдиким, ўлтурур-қўпарда ва айтмоқ ва эшитмоқ ва емоқ ва киймоқда **ўзлари** била сойир мулозимлари орасида тафовут йўқ эрди». **Ёки:** «Алар (Сайййид Ҳасан Ардашер — Д. С.) зоҳир улуми иштиғолидин фароғат топибдурлар»...

Ҳозир яратилаётган илмий ишларда эса ёш, илмга энди кириб келаётган тадқиқотчилар ҳам буюк шахсларни сенсирайдилар.

Нега энди Ғарбда шундай қабул қилинган деб, ўзимизнинг юксак маданиятимиз, фазилатимиздан воз кечишимиз керак?

Менингча, ҳар қандай тадқиқотчи ўзига тенг ёки нотаниш муаллиф ҳақида ёзганда, майли Европага эргашсин. Лекин, илмий маданият соҳасида биз Исмоил Бухорий ҳазратлари ва бошқалардан ҳам кўп ўрнак олсак арзийди. «Ҳазрати пайғамбар алайҳиссалом айтадиларки...», «Оиша онамиз ривоят қиладилар...» деб ёзадилар улар. Зеро, исломий илмий адабиётда илмийлик ҳам, бадиийлик ҳам, юксак маданият ҳам мукаммал бир кўринишда намоён бўлади.

Буюк алломалар ҳақидаги илмий асарларда бизнинг миллий фазилатимиз, ўзбекона феълимиз албатта акс этиб туриши лозим.

Даврлар, тузумлар, мафкуралар ўзгариб янгиланади. Аммо, инсонга табиат ато этган феъл ўзгармайди. Шу сабабдан ҳам, биз халқимизнинг нозик, бетакрор феълини илмий адабиётимизда ҳам фахрланиб намойиш қилишимиз керак. Ўзгаларга тақлид қилиб ўз феълини ўзгартиришга ҳаракат қилиш маданиятсизликнинг хунук бир кўринишидан бошқа нарса эмас!

Ёзма адабиёт, у хоҳ бадиий, хоҳ илмий бўлсин, халқ жонли тилидан узоқлашмай, уни маънавий, маданий асосларда шаклланиши, илмийлаштирилиши керак. Халқимизда ўзидан катта, ҳурматли кишиларни «сенсираш» маданиятсизлик саналар экан, илмий адабиётимизда ҳам бу жиҳатга эътиборсизлик қусур саналиши лозим. Ваҳоланки, жаҳон илмий жамоатчилиги бефарқ бўлмаган нуфузли ўзбек адабиётшунослиги фани ўзбек халқининг миллий хусусиятлари, комил маданиятини ҳам ўзида намойиш этиши лозим. Зеро, ҳар бир давр кишисининг маънавий қиёфасини унинг тили ва адабиёти акс эттиради. Ота-боболаримиздан мерос қолган беназир маданиятимизни, эзгу фазилатларимизни ардоқлайлик, авлодларга гарду ғуборларсиз етказайлик.

Дилором САЛОҲИЙ,
филология фанлари номзоди
Самарқанд

Мақолада бироз мунозарали ва анчайин ибратли масалалар тилга олинган. Муаллифнинг куюнишларида жон борга ўхшайди. Бироқ, бадиий адабиётда, тадқиқотлар ва илмий адабиётларда, академик нашрларимизда боболаримизга ҳурмат сақлашнинг қандай ифода усуллари қўлланиши керак деган саволга аниқ жавоб кўзга ташланмаяпти. Шу сабабли биз ҳурматли адабиётшунос олимларимизга мурожаат қилмоқчимиз: бу масалада сизнинг фикрингиз қандай? Тадқиқотларда, илмий мақолаларда, илмий услубда қандай жиҳатларни ҳисобга олишимиз зарур? Мактуб ва мақолаларингизни кутамиз.

ИЖТИМОИЙ ҲАЁТ БЎЛИМИ

Аҳмад Заки ВАЛИДИЙ

ХОТИРАЛАР

Туркистон халқларининг миллий мустақиллик ва маданият учун кураш йўллари хусусида

Машҳур турколог Самойлович Анқарага келган, мен билан учрашмоқчи эканлигини айтган. Ҳозир Вақф Хонлари деб аталадиган жойга яқин бир ресторанда учрашув соатини белгиладим. Ўша куниёқ учрашдик. Бу киши билан подшо даврида жуда дўст бўлган эдик. Дўстлигимиз 1913 йилда туркман шоири Махтумқули ҳақида бир мақола эълон қилиш билан бошланди. У 1921 йилда ҳам мен билан учрашмоқчи бўлиб Бухорога келди... Самойловичнинг Бухорога келиши коммунистлар партияси буйруғи билан ташкил қилингани учун учрашишдан ўзимни тортган эдим, ҳатто у Байишев деган авлодим билан бир хонада гаплашиб ўтирган вақтида ҳам мен иккинчи хонада бўлсам ҳам чиқиб кўришмаганман. Самойлович мен билан ўзбек шоири Абдулҳамид Чўлпон воситаси билан ҳам учрашмоқчи бўлди, шунинг учун ҳатто шоир дўстим билан ҳам учрашмасликка ҳаракат қилдим. Ҳозир кўришган вақтда ҳеч бир гап бўлмаганидай, эски қадрдонларча гаплашиб, Бухородаги воқеани ҳеч эсламади. Шунинг учун бу учрашув ҳам аввал белгиланган режалар бўйича бораяпти деган фикр келди менга. Фақат илмий масалалар тўғрисида сўз юритди, бажариши керак бўлган вазифасининг учини қачон чиқарар экан деб кутдим. Бир-икки кундан кейин яна учрашдик. Сўзлари Берлинда кўришган Крестинскийнинг сўзларига яқинлашади. «Сени жуда қадрлаймиз, хорижий мамлакатлардаги илмий саёҳатингни Россиядаги олим дўстларинг билан узмасдан давом қилдир, Фанлар Академиясида Бартолднинг ўрнини босадиган одамсан, фуқаролигингни алмаштирма,»—деди. Мен хотинимни олиб чиқиш тўғрисида гапирдим. «Мен айтгандай қилсанг, унинг ҳам иложи бўлади, бўлмаса, рухсат бермаслар». Қариндошим Абдулрауф менга анча қўлёзма асарларини, айниқса, нўғайлар тарихи ҳақида ёзган асарини заказли хат билан юборган бўлса ҳам, келмаганини айтдим. «Буларнинг ҳаммаси ҳам сиёсатга боғлиқ», — деди. Кейин кинога бордик, турли масалалар тўғрисида гаплашдик, фақат менинг Туркистонда «босмачилик» ҳаракатларида раҳнамолик қилганлигим ҳақидаги воқеаларга яқинлашмади. Шу сабабли ҳам «бу ҳеч шубҳасиз мен билан қандайдир аввалдан белгиланган мақсадга мувофиқ» гаплашаяпти деган фикрни мустаҳкамлади. Аҳмад оға ўғли унга менинг Фанлар Академияси тузиш тўғрисида лойиҳа тақдим қилишимни гапирган экан, бу ҳақда жуда қизиқаётганлигини айтди. Туркияда фаннинг бир марказга тўпланишини, уларни уюшган ҳолда ўса бошлашини ҳеч ҳам хоҳламаслик, бу ишга русларни энг биринчи «маслаҳатчи» қилишга ҳаракат қилиши аниқ эди. «У қоғоздаги оддий ёзувгина» — деб гапни бошқа ёққа буришга уриндим. Лекин у қайтариб сўради. Мен унга: «Бу Маориф ваколатида кўрилган бир масала, уни яхши билмайман», — деб жавоб қайтардим. Бу гаплардан кейин ҳам Туркия миллий тарбия вазирлигига Фанлар Академияси масаласида кўп марталаб ёздим, лекин бу масалага қарши чиққанларнинг русларга яқин бўлган сўл сиёсий доиралар эканлигини фақат кейинчалик «Турк энциклопедияси»ни чиқарувчи Авнибекдан билдим, чунки мазкур масалалар бўйича у билан фикрдош эдик. Ким билади, балки Самойлович айғоқчи ҳам бўлмагандир. Болшевиклар кейинчалик унинг ўзини ҳам ўлдирдилар-ку ахир. Лекин мен у билан бундан кейин гаплашишнинг аҳамияти йўқ деган хулосага келдим. «Мен ҳозир Туркия фуқаросиман. Туркистондаги озодлик курашлари тарихини ёздим. Нима қилиш керак, эй эски дўстим, қадрли Александр Николаевич, қандай қилиб сиз Бухорода мени кузатиш сингари пастках йўлга кирдингиз? Василий Владимирович, Игнатий Юлиановичлар ҳам шу ишни қилармидилар?»— дедим. Шу вақт оппоқ юзли Самойлович қип-қизариб кетди. «Бу туҳмат ёғдириш. Сени Бухорода қидирганимнинг сабаби, бу ерда кўришишим ҳам ҳеч кимнинг буйруғи остида бўлган нарса эмас,» — деди. Гапимни давом эттирдим:

— 1922 йилда Москвада «Шарқ университети»да ва Фанлар академиясининг Филология бўлимида Русия қўл остидаги туркий уруғлар учун рус алифбоси асосида 19 та адабий тил вужудга келтириш зарурлигини исбот қилувчи рус туркологлари орасида нима сиз йўқмидингиз? Албатта, ўрталарингизда, биргина лотин алифбосини қабул қилишни ёқлаб чиққан жасур ёш туркологлар ҳам бўлган, деб эшитдим. Аммо Шарқий туркийлар ўртасида умумий адабий тил вужудга келтиришга йўл қўймасликни истаганлар, уларнинг алифболарини фонетик асосида тузиб тамомила мустақил тиллар вужудга келтиришга ундаганлар, туркий қавмларнинг қисқа бир муддат ичида руслашиб, йўқолиб кетиши тўғрисида гапирганлар бугунги кунда тепага чиқишди. Буларнинг ҳаммасини Туркистондан Эронга чиқиб кетишдан икки кун бурун Ленинга йўллаган хатимда ҳам очиқ ёзган эдим. Ҳозир Туркиядаман, шу ерда қоламан...

Ҳозир эса у нафс балоси Русия ҳукмронлиги остида қолган бирорта миллатга ҳам яшаш ҳуқуқини бермаяжак. Севимли хотинимни бу ерга келишига рухсат этишларини сўраб Ленинга, Крестинскийга мурожаат қилдим, лекин, ундан менинг юрагимни эзишда фойдаланажаклар».

Бошим бир айлангандай бўлди. Самойловичнинг ҳам кайфияти тамоман бузилган эди. Ажралишдик. Меҳмонхонага келишим биланоқ бу учрашувни батафсил ёзиб қўйдим. У билан бошқа учрашмадик. Бир йилдан кейин илмий чиқишлар қилиш учун Истанбулга келган профессор Бартолднинг хотини менга: «Сиз билан Анқарада гаплашган Александр Николаевичнинг кайфияти жуда ёмон эди, у сиёсий ишларга аралашиб катта хато қилди», — деди...

Шерали ТУРДИЕВ таржимаси

ДОИМИЙ ҲАМРОҲ

«МУХТАСАР»

Ҳар бир хонадонда бўлиши шарт ҳисобланган дастур ул-амал китоблар бор. «Мухтасар (Шариат қонунларига қисқача шарҳ)» шундай асарлар сирасидан. Бу китобда кундалик ҳаётимиздаги энг кичик масаладан энг катта муаммоларгача — ҳаммаси шариат нуқтаи назаридан баҳоланади. Бироқ, ана шундай беқиёс қимматга молик асарни ўзбек ўқувчиси салкам юз йилдан бери ўқишдан маҳрум бўлиб келди. Мана, ниҳоят, мустақиллик туфайли «Мухтасар» куни кеча «Чўлпон» нашриётида 200 минг нусхада босилиб чиқди. Бу савобли ишга нашриёт бош директори Нурали Қобул, бош муҳаррири Анвар Обиджон, ижодий гуруҳ раҳбари ва муҳаррир Аъзам Ўктам бош-қош бўлганлар. Китобни Рашид Зоҳид билан Акрам Деҳқон нашрга тайёрлаганлар. Сўзбоши ҳам улар қаламига мансуб.

Пайғамбаримиз вафотларидан бир неча кун аввал умматларига Оллоҳнинг китоби Қуръони карим билан расулуллоҳнинг суннатини васият қилиб қолдираркан, одамларга қарата: ана шу икки нарсага қаттиқ амал қилсангизлар, ҳеч қачон адашмайсиз, деган эдилар. Бинобарин, ислом шариатининг асосий қонунлари мукаммал ҳолда пайғамбаримиз ҳаётлиги пайтида таркиб топган. Расулуллоҳ вафотларидан сўнг мусулмонларнинг улуғ имомлари бу асосий қонунлардан фойдаланиш осон бўлиши учун Қуръон ва суннатнинг ҳукмларига асосланиб исломнинг тафсилий қонунларини тузганлар. Қуръони карим ва суннатнинг ҳукмларидан олинган мана шу қонунлар фиқҳдир.

«Ислом фиқҳи, — дейдилар сўзбоши муаллифлари, — барча диний ибодатларни адо этиш қоидаларини аниқ ва равшан ифодалаб берган, мусулмонларнинг ҳуқуқ ҳамда бурчларини баён қилиб, шахс ва жамият ҳаётидаги низому тартибларни қарор топтирган. Ислом фиқҳи шу даражада муфассалки, унда кундалик ҳаётда учрайдиган барча катта-кичик масалалар — хоҳ у иқтисодий, молиявий соҳада бўлсин, хоҳ ижтимоий-маъмурий, қонуншунослик доирасида бўлсин — ўз ифодасини топган ва ҳаётий заминда аниқ ва тушунарли ечилган».

Дастлабки фиқҳ китоблари уламоларнинг ўз услублари бўйича тузилган. Вақтлар ўтиши билан тўртта фиқҳий мазҳаб қолган. Ҳозир ана шу тўрт мазҳабнинг (фиқҳи ҳанафий, фиқҳи моликий, фиқҳи шофиий, фиқҳи ҳанбалий) бирига эргашадилар. Бу тўрт фиқҳий мазҳабнинг тузилиши Муҳаммад алайҳиссаломдан кейин икки аср мобайнида ниҳоясига етган. Ўз даври ҳаётига боғлиқ ҳолда бу мазҳаблар исломнинг моҳиятини тушунишда билиттифоқдир.

Кейинги асрларда ҳам кўп фиқҳий асарлар таълиф этилди. Шундай китобларнинг энг машҳурларидан бири улуғ фақиҳ Имом Бурҳониддин Али ибн Абу Бакр ал-Марғинонийнинг «Ҳидоя» номли асаридир. «Ҳидоя» бутун мусулмон оламида кенг шуҳрат қозонган. Унга сон-саноқсиз шарҳлар битилган. Бухоролик Маҳмуд ибн Убайдуллоҳ ибн Маҳмуднинг «Ҳидоя»даги масалаларни шарҳлаб ёзган «Виқоятур ривоя фи масойилил ҳидоя» («Ҳидоя масалаларида ривоятларни сақлаш») деб аталган китоби ҳам шулар жумласидандир. Олимнинг невараси Убайдуллоҳ ибн Масъуд эса бобосининг китобига шарҳ битган. «Мухтасар ул-виқоя» деб ном олган бу асар Туркистон мадрасаларида фиқҳий дарслик сифатида ўқитилган. Асарнинг бир неча туркий таржималари бор. Шулардан бири 1895 йили Санкт-Петербургда босилган. Бу туркий таржима ўн бир йил давомида Шаҳобиддин ибн Абдулазиз деган аллома томонидан амалга оширилган. Бугунги ўзбек ўқувчисига тақдим этилаётган «Мухтасар» шу нусха асосида нашрга тайёрланган.

«Мухтасар» — имон, инсоф, диёнат ва адолат китоби; ҳалол билан ҳаромни фарқлаш китоби. Биз бу китобни мутолаа қилиб, ёруғ дунёда қандай яшаш, пок қалб билан умр кечириш йўлларини билиб оламиз. Агар шу эзгу йўл-йўриқларга амал қилсак, ҳар икки дунёда ҳам виждонимиз қийналмайди. Оллоҳ олдида ҳам, бандалари олдида ҳам юзимиз қизармайди.

АДАБИЁТ — ҲАЁТ САБОҒИ

1993—1994 ўқув йилидан бошлаб V—XI синфларнинг барча адабиёт дарсликлари янгиланди. Бир сўз билан айтганда, «Ватан адабиёти»дан воз кечиб «Ўзбек адабиёти»дан фойдаланаяпмиз. Дарсликларнинг янгиланиши тасодифий эмас. Ўзбекистон мустақил бўлгандан кейин асосий эътиборни кўпроқ ўзбек адабиёти вакиллари ҳаёти ва ижоди билан танишишга қарата бошладик. Биз илгари Ватан деганда жуда катта иттифоқ ҳудудини тушунардик. Эндиликда ватан тушунчасини теранроқ англаб етишга тўғри келаяпти.

5-, 6-, 7-синфлар учун дарслик мажмуа нашр этилди. 9-, 10-, 11-синфлар учун ҳали дарслик чиққани йўқ. Ҳозирча мажмуа (хрестоматия)дан фойдаланиб турибмиз.

Адабиёт — ҳаёт дарслиги дейилади. Лекин дарслик ва мажмуаларни варақлаганимизда, ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш борасидаги асарлар ёки мавзулар кам учрайди. Бу масалага фақат дарсликларда эмас, мактабларда ҳам эътибор кам. Ёшларимизни ҳозирданоқ оила ҳаётига тайёрлашимиз жуда ҳам зарур. Оила қуриш фақат севиш-севилишдангина иборат эмас. Ҳаётда зарур бўлган хислатларни болаларимизга сингдирсак, оилада ва жамоат жойларида муомала маданиятини, ота-онага муносабат масалаларини кенгроқ тушунтирсак, савоб ва гуноҳнинг фарқига етадиган қилиб тарбияласак, ота-онаси тирик бўла туриб болалар уйларида тарбияланаётганлар сафи камаярди. Фарзандлари ҳаёт бўла туриб қариялар уйида яшаётган ота-оналаримиз бўлмасди. Ўзбек халқининг ўтмишига ҳар қанча назар солмайлик, қаровсиз қолган бола ҳам, қарияларнинг уйлари ҳам бўлмаган. Боқувчисиз қолган қариялар бўлса маҳалладагиларнинг ўзи савоб учун уларга қарашган.

11-синф учун адабиётшунос олимлар Н. Каримов, Б. Назаров, Т. Ниёзметова, У. Норматов томонидан тайёрланган мажмуада кўплаб адибларимизнинг асарларидан намуналар берилган. Улар бизга саралаб берган парчалардан ёшларга оилавий ҳаёт тўғрисида маълумот бериш учун манбаларни ахтарамиз. Берилган парчаларни ўрганишда ўқитувчи шу масалага алоҳида эътибор бермоғи лозим. Биз ёшларимизга оила қуриш мураккаб жараён эканлигини, ҳаётда қанчалар ташвишлару қарама-қаршиликлар борлигини, ана шу қийинчиликларни матонат билан енгиб ўтган инсонларгина мақсадларига етишиши мумкинлигини айтишимиз керак.

Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар» асарини ўқиган киши ўтмишимизга сафар қилгандек бўлади. Асарда дўстлик, одамийлик, ва меҳр-муҳаббатга етарли ўрин берилган. Асар қаҳрамонлари Отабек ва Кумушбибилар севги бобида намуна — тимсол бўла олади. Адиб севишганлар ҳаётини акс эттирганда, ҳақиқий ўзбекона миллий севгини тасвирлайди. Наҳотки, севги ҳам миллий бўлса? Ҳамма гап шунда. Ўзбек халқининг ўтмишини таърифловчи қайси бир асарни кузатманг «мен сизни севиб қолдим» дейилмайди. Севги айтилмайди. Айтиб изҳор этиладиган севгининг шунчаки ҳавас бўлиб қолиши ҳеч гап эмас. Ёзувчи буни асарида шундай тасвирлайди:

«...Отабек дўкондорнинг кўрсатишича қутидорнинг ташқарисига кирди. Шу вақт тасодифан нима юмуш биландир меҳмонхонадан чиқиб келгувчи фариштага кўзи тушди. Кумуш ҳам ариқ ёқасида тўхтаган чингилин йигитга қараб қолди. ИХТИЁРИЙ ЭМАС, ҒАЙРИ ИХТИЁРИЙ ИККИСИ ҲАМ БИР-БИРИСИДАН БИРМУНЧА ВАҚТ КЎЗ ОЛОЛМАДИЛАР. Охирида Кумуш нимадандир чўчигандек бўлди, енгилгина бир ҳаракат билан ўзини ичкари йўлак томонга олди. Бу бурилишдан унинг орқа-ўнгини тутиб ётган қирқ кокиллари тўлқинландилар. Кумуш ичкарига қараб чопар экан, йўл устида ариқ бўйида қотиб турган ЙИГИТГА ЯНА БИР ҚАРАБ ҚЎЙДИ ВА БУ ҚАРАШДА УНГА ЕНГИЛгина бир табассум ҳадя қилди».

Мана шу ҳадя этилган табассум Отабекни ҳам, Кумушбибини ҳам бир умрга бир-бировларига ипсиз боғлаганди. Бу табассум ҳаммага ҳам ҳадя этилавермайди-да. Никоҳ кечаси унинг қаршисида Отабек пайдо бўлганда ҳам «енгилгина бир табассум»га содиқлигини кўрсатди. Отабекни «бегона» ҳисоблади. Чунки у «енгилгина бир табассум» ҳадя этган йигити рўпарасида турганини ҳали билмас эди...

Энди икки оғиз сўз Отабек ҳақида. Нотаниш қизнинг табассуми ким учун эди. Нега табассум қилди? У табассум туфайли нотаниш йигитнинг қалбига чўғ ташлаганди. Бу чўғ Отабекка тинчлик бермади. Оқибатда Кумушбибига совчи юборди.

Мажмуада Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романидан ҳам парча берилган. Асар тўғрисида сўз борганда, фақат шу парча юзасидан эмас, балки бутун асар юзасидан фикр юритилади. Бу асарда ҳам унча узоқ бўлмаган ўтмишимиз, яъни инқилоб арафасидаги турмушимиз кўрсатилган.

Ойбек домлани «Қутлуғ қон» ва «Навоий» романлари жаҳонга танитди десак муболаға бўлмас. Бугунги кунда асарнинг янгича талқинига ҳам эътибор бериш керак. Биз шу пайтгача асарнинг бош қаҳрамони Йўлчи ва Гулнор деб қарадик. Мирзакаримбой асарнинг марказида турișига унча ҳам аҳамият бермадик. Мирзакаримбой асли ким? У ҳам Йўлчи сингари бир шахс эди-да. Ишбилармонлиги ва тадбиркорлиги туфайли бой бўлди. Бой бўлиш айбми?! Йўлчи ким? Камбағал йигит. Нега унинг бири икки бўлмайди? У қайсидир жиҳатдан тоғасидан фарқ қилади. Аниқроғи, унинг қўлидан тадбиркорлик, ишбилармонлик келмайди. Инқилоб туфайли ҳамма тенг бўлади деса, ишонади. Лекин тадбиркорлик йўлларини изламайди. Мирзакаримбойни уддабуронлиги учун ёмон отлиққа чиқариш, яъни салбий образ дейиш бугунги кунда ўринсиздир.

Йўлчи билан Гулнор бир-бировларини севишади. Уларнинг муҳаббатларида ҳам бирон марта «севаман», «севасанми» сингари сўзлар учрамайди. Бир-бировларига бўлган муносабатларини кўз қарашлари-ю, ҳадя этган табассумлар орқали сезишади.

Асардан кўпгина ибратли нарсаларни ўрганса бўлади. Йўқликка сабр қилиш, ҳалол меҳнат билан яшаш, косиб ва ҳунармандлар ҳеч қачон хор бўлмаслиги каби ҳақиқатларни ўрганиш катта фойда беради.

Битирувчи синф ўқувчилари эртага оила қурадиган ёшлардир. Улар, қизларимиз борган хонадонини обод қила оладиларми? Аввало, шу оиладагиларни, қолаверса, маҳалладагиларнинг ҳурматига лойиқ бўлармикан? Тўғриси, ёшларимизнинг бир қисми оила ташвишларидан узоқда. Улар оилани асосан севиш, севилишдан иборат деб тушунишади.

Мактаб ишини чуқурроқ таҳлил этадиган бўлсак, ёшларимизни оилавий ҳаётга тайёрлаш учун етарли имконият бор. Ўқув соатларининг бир қисмини мактаб маъмурияти белгилайди. Шундай пайтларда ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш учун вақт ажратсак, фарзандларимизга мактабни битиргунча муомала маданиятини, ҳаёт сабоғини чуқурроқ ўргатсак, озод Ватан одамининг баркамоллигини таъминлашга ўз ҳиссамизни қўшган бўламиз. Бунда бизга мустақиллик мафкураси билан бойитилган, бугунги заруратлар имкон қадар ҳисобга олинган янги дарсликлар қўл келади. Зеро, янги дарсликлар ҳаёт сабоғи бўлишга муносибдир.

Эркин ХОЛМУРОДОВ,
Халқ маорифи аълочиси

Санъат музейи залларида.

ПОЕЗДДАГИ ҒАРОЙИБ ТОМОШАЛАР

КУЮНЧАК ГАЗЕТХОНЛАРДАН ХАТЛАР

Яшириш бефойда. Кейинги пайтларда самолёт чипталари қимматлашиб, автобуслар қатнови сийраклашганлиги сабабли вилоятларимиз оралиғидаги асосий улов поездлар бўлиб қолди. Шу боис йўловчилар манзилларига амал-тақал қилиб қатнаб туришган эди. Шу йил апрел ойидан бошлаб, республика ичкарисида қатнайдиган йўловчи поездларда ҳам кутилмаган тартибсизликлар бошланиб кетди. Йўловчиларнинг асосий қисми (80 фоизи) жойлашиб кетадиган очиқ (плацкарта) вагонлардаги юк бўлмалари, яъни учинчи қаватларга ҳам чипталар сотила бошлангани бунга сабаб бўлди. Плацкарта вагонларнинг умумий вагонлардан фарқи қолмади. Ана энди кўринг томошани, учинчи бўлмага чиптаси бор йўловчи ёшроқ бўлса майли-я, ёши ўтганроқ бўлса, унда нима қилади? Ўша жойга уддалаб чиқиб, чўзилиб ётиб олиш учун йўловчи энг камида дорбоз бўлиши керак. Шифтга бурнини тираб тонг оттиролса-ку яхши, худо кўрсатмасин, уйқусираб пастга қулаб тушса, борми, соғ қолиши амримаҳол. Ўрта Осиё темир йўли бошқармаси раҳбарларидан бирининг «ташаббуси» билан бошланган бу янгилик ҳам йўловчиларнинг, ҳам поезд хизматчиларининг дилларини ранжитиб қўймоқда. Чунки, 54 ўринли вагонга ёпирилиб чиққан 80 йўловчининг юклари оёқ остиларида, йўлакларда уйилиб ётибди. Вагон ҳавосидан нафас олиб бўлмайди. Асабийлашган йўловчилар бир-бирлари билан бақириб-чақиришган. Вагон хизматчилари учинчи қаватларга бир амаллаб чиқиб олганларга ҳам чойшаб олишни таклиф қилади. Чойшаб олишлари мажбурий эмиш. Тавба! У ерга чойшаб тўшаш учун оёқни қаерга қўйиш керак? Ёқа ушлайман! Ўзини ўнглаёлмай ётган бечора йўловчи чойшаб харид қилишдан бош тортади. Ана томошаю мана томоша! Четдан қараганда беозоргина елиб бораётган поезд вагонлари ичида нималар бўлаётганини сиз ҳам бир кўрсангиз эди. Шифт тагидаги жойга чиқиб ётишга юрагингиз бетламайди. Шу ҳам инсофданми? Йўловчига маданий хизмат деганлари шу бўлдими? Энди бу ранжимни кимга айтсам экан? Ўрта Осиё темир йўли бошқармасидаги муттасадди раҳбарлар поездлардаги ғаройиб томошалардан хабардормиканлар? Агар хабарлари бўлса нима дейишаркин?

А. ОЧИЛОВ

18 МАЙ— ХАЛҚАРО МУЗЕЙЛАР КУНИ

МАЪРИФАТ КЎЗГУСИ

Музей тўлиқ маънодаги тарих ойнасидир. Узоқ-яқин ўтмиш ёки айни замонда яратилган моддий, маънавий бойликлар-у асл ёдгорликларни тўплаб, улар ҳақида қимматбаҳо маълумотлар бериб, кишилар онгида катта маънавий эврилишларни уйғотадиган маданий-маърифий муассаса ҳам музей ҳисобланади.

Собиқ империя ҳукмронлик қилган даврда, тан олиб айтиш керакки, турли соҳаларга мансуб жудаям, кўп, баъзан ҳатто ўткинчи музейлар ҳам яратилди. Аммо Ўзбекистондай жойда бирортаям халқ таълими тарихига оид музей барпо этилмаган эди. Хўш, нега? Чуқурроқ мулоҳаза қилиб кўрган киши бу саволга ҳам жавоб топади. Тўғри-да, «инқилобга қадар бу халқнинг икки фоизи саводли бўлган» деб минглаб «қизил» китобларда такрор-такрор уқтирилган, юзлаб алломалари, буюк шахслари қораланиб, турли хил важкорсонлар билан камситилган, улкан маънавий хазиналари, қутлуғ қадамжолари оёқости қилинган, маърифатли кишилари сургун ёки ўлимга ҳукм этилган бўлса, айтинг-чи, шундай даврда Ўзбекистонда халқ таълими тарихига оид музей— маърифат кўзгусини очиш ақлга сиғармиди?

Ўзбекистон ўз мустақиллигини қўлга киритгач, барча соҳалардаги янгиланишлар қатори халқ таълимида, маориф ишларида ҳам катта ўзгаришлар юзага келди. 20 йилдан буён битмай келаётган Ўқитувчилар уйи тикланиб, маорифчилар ихтиёрига берилди. Бу кўркам ва муҳташам бинога республика ўқув-методика маркази, фахрий педагоглар жамоаси ҳамда ўқитувчилар уйи

Давоми 4-бетда

ЎЗАС АХБОРОТИ

Наманган вилояти, Учқўрғон туманидаги Абдужалил Аҳмедов мудирлик қилаётган маданият ишлари бўлими қошидаги ҳаваскорлар театрининг ижодкорлар гуруҳи яқинда ёш драматург Иброҳим Содиқовнинг «Атом асри» деб номланган янги асарини саҳналаштирдилар. Ҳаваскор артистларга иқтидорли режиссёр Ҳусанбой Қаҳҳоров образларни мукаммал яратишда яқиндан ёрдам берди. Мазкур спектакл Ғалаба куни тантаналарида томошабинлар ҳукмига ҳавола этилади.

Туман маданият уйи қошидаги «Гулбаҳор» халқ ашула ва рақс ансамбли жамоаси ўз концерт дастурларини замонавий қўшиқ ва рақслар билан бойитиб бориш билан бирга классик шоирларнинг ғазаллари билан айтиладиган мумтоз ўзбек халқ қўшиқларини ҳам қизиқиш билан ўрганмоқдалар. Ансамблнинг бадиий раҳбари Турсунбой Юнусов ва мусиқа раҳбари Дилбар Отажоновалар ёшларга мусиқанинг ўзига хос жозибали сирларини ўргатибгина қолмай, ўз ижрочилик маҳоратларини ошириш йўлида изланмоқдалар. Ҳаваскор санъаткорлардан Раҳимжон Аҳроров, Каримжон Аҳроров, Фотимахон Мирабдуллаева, Баҳодир Отабоев, Зулфия Ортиқова, Мирзоҳид Жалолов ва бошқалар ижросидаги дилрабо куй, қўшиқ ва рақслар Самарқанд, Бухоро, Навоий ва Тошкент вилоятларида бўлиб ўтган концертларда тингловчиларга манзур бўлди.

Айни кунларда «Гулбаҳор» халқ ашула ва рақс ансамбли жамоаси чет эл сафарига отланмоқда. Покистон давлатига бўладиган навбатдаги сафарда улар бу қўшни давлатнинг қатор йирик шаҳар ва қишлоқларида бўлиб, ўз маҳоратларини намойиш этадилар.

М. ҚОЗОҚБОЕВ

Чилонзор тумани Кўзи ожизлар маданият саройи қошида фаолият кўрсатаётган уруш ва меҳнат фахрийлари хор жамоаси шаҳримиздаги Мирзо Улуғбек номидаги маданият ва истироҳат боғида «Қўнғироқлар бир хил жаранглайди» деб номланган катта концерт дастурини намойиш этди. Хор жамоасининг «Навқирон казак Дон бўйлаб сайрда», «Халққа шон-шарафлар», «Наманганнинг олмаси», «Бизга фақат ғалаба керак» ва бошқа ўзбек қўшиқлари тўпланганлар олқишига сазовор бўлди. Ансамблнинг мазкур концерт дастурини Владимир Хлебников тайёрлаган.

Салоҳиддин СИРОЖИДДИНОВ

РУҲИЯТ МАНЗАРАЛАРИ

Туш мураккаб жараён. Уни жўн ҳодисалардан деб бўлмайди. Туш инсоннинг руҳий ва жисмоний кечинмаларининг ўзгариши ўлароқ пайдо бўлади. Ғарб психологлари Фрейд, Юнг, Фромм ва бошқалар тушни инсон руҳиятини ўрганишнинг энг муҳим воситаси сифатида баҳолаганлар. Тушдаги манзараларни рамз сифатида баҳолаш рамзий тилга асосланган XX аср адабиёти вакиллари Жойс, Пруст, Кафка, Камю, Сартр, Музил, Гессе, Фолкнер, В. Вулф, Т Вулф, Борхес, Бэккет ижодларига катта таъсир кўрсатди. Тушни рамз сифатида ўрганиш ёзувчиларга ҳаётдаги воқеа-ҳодисаларни ҳам рамз сифатида талқин этиш имкониятини кўпайтирди. Инсоннинг руҳий ҳолатларини очишда туш муҳим восита бўлиб қолди ва атайин тушга, тушнинг руҳий, жисмоний таъсирига бағишланган юзлаб ҳикоялар юзага келдики, барчасида тушнинг инсон ҳаётидаги ўрни тадқиқ қилинган.

Совет адабиёти даврида туш ҳолатига деярли эътибор берилмади. Оқибатда инсон руҳини тадқиқ қилиш соф адабиётшунослик маъносида ҳам, руҳшунослик маъносида ҳам тўла-тўкис амалга ошмади. Тушдаги рамзлар аҳамияти адабий рамзлардан кам эмас, аксинча, тушдаги рамзларни шарҳлаш, ўрганиш, улардан фойдаланиш, воқеани рамзларга кўчириш вақт ва макон чегарасини бузиб ўтиш маҳоратини ўргатадики, бунда адабий услублар учун кенг имкониятлар очилади. Тушни таъбирлаш ва уни рамзлар орқали талқин этиш тарихий халқлар дунёқарашида жуда қадимдан мавжуд. Туркийларнинг ёдгорлиги «Ирқ битиги» фикримизнинг яққол далилидир.

Узун тўнли (аёл) кўзгусини,
Ерга тушириб юборди.
Эрталаб зорланиб йиғлади,
Кечқурун зорланиб йиғлади,
Билиб қўйинг: бу — мунгли,
Аниқ ёмондир.

Таъбирда тушдаги аёлнинг кўзгусини тушириб юбориши ёмон дейилиб, юз бериши муқаррар нохушликдан хабар қилинмоқда. Зеро, кўзгу аёл тақдирининг рамзидир. Таъбирномада уй, от, туя, бўри, қуш, бургут, йўлбарс, илон, тоғ, тонг, дарахт ва ҳоказолар турли хил рамзлар сифатида талқин этилади.

Буюк соҳибқирон Амир Темур шундай ёзади: «Бир маҳал юмушларимнинг ташвишида юриб кўзим уйқуга кетди. Тушимда мени ҳар тарафдан **даҳшатли жинлар, тўнғизлар, бадбашара эркаклар ва жиркanch хотинлар, йиртқич ҳайвон ва қушлар** ўраб олди. Мен қўрқиб уйғондим ва шайх Зайниддин Абу Бакр Тайободийга мактуб битдим. Тез орада шайхдан бундайин жавоб олдим: «Сен тушингда кўрган даҳшатли маҳлуқлар сенинг гуноҳларингдир: агар гуноҳ қилган бўлсанг, энди тавба-тазарру қил».

Мен бу мўътабар қариянинг айтганларини дарров бажардим ва бундан сўнг илгариги тушимга ўхшамаган бўлакча туш кўрдим» («Сирли олам» журнали, 1991 йил, 8-сон). Энг аввало шуни айтиш жоизки, Амир Темур туш инсон ҳаёти ва руҳияти билан чамбарчас боғлиқлигини яхши англаган. Тушга тажрибали ва кучли руҳиятшунос сифатида муносабатда бўлган ҳамда унга қаттиқ амал қилган. Юқоридаги шарҳга келсак, бу ерда туш соф илоҳий шарҳланган. Аммо биз таржимаи ҳолни адабий асар ёки ёзма адабиёт сифатида баҳолаб, тушга шу нуқтаи назардан ёндошмоғимиз лозим. Таъбирчи тушнинг умумий манзарасини шарҳлаган, бизни эса ундаги рамзлар қизиқтиради. Аввало рамзларни ажратиб олайлик: **ҳар тараф** — бу, бизнингча, Темур салтанатининг ҳудудлари. **Жин, тўнғиз, бадбашара эркаклар, жиркanch хотинлар, йиртқич ҳайвонлар ва қушлар** эса Амир Темурнинг ҳаёти ва руҳий дунёсидан келиб чиқиб шарҳланмоғи жоиз. Туш — инсон кечинмаларининг, хоҳ болаликда бўлсин, хоҳ вояга етган паллада, универсаллашган рамзларидир. Темур қанчалик жасур, иродали, енгилмас шох бўлмасин, у ҳам одам ва барча инсоний кечинмалар унга ҳам хос. Хусусан, уни жаҳонгир сифатида ҳудудлар ҳавотирга солади. Бу хавотир ҳатто амирнинг ўзи англамаган тарзда мияга қўрқув, шубҳа, гумон бўлиб ўрнашиб қолади. Қолаверса, у ўз ҳаётидан ҳам ҳамиша хавотирда. Гарчи барча буюк шахслар каби буни юзага чиқармаса-да ҳатто аёллар билан эҳтиёткор муомала қилишига тўғри келади. Жаҳонгир сифатида ҳам, оддий одам сифатида ҳам у ўз душманини **жин** (чунки жин турли қиёфага кира олади, уни енгиш мушкулроқ), **тўнғиз** (тўнғиз — кўпроқ нонкўр одамларга ишлатилади, шунингдек, жўғрофий рамз ҳам бўлиши мумкин), **бадбашара эркак** (Амир ўз душманининг қиёфасини аниқ билмайди, шу сабабли бадбашара одам кўз олдига келади), **жиркanch хотинлар** (барча саркардаларни ўз дўсти, биродари билан орасини бузишда асосан хотинлар айбдор бўлишган, бу хавотир Темурга ҳам тинчлик бермаган бўлиши мумкин), **йиртқич ҳайвон ва қушлар** (Темур тузуклари ва мактубларида биз «ҳайвонсифат», «тўнғизсифат» каби ибораларга дуч келамизки, Темур ўз душманларига ишлатадиган энг қаҳрли сўзлар эди бу. Қушлар яхши-ёмон хабарлар символи, шунингдек, қуш инсон руҳиятининг аллегориясини, йиртқич қуш ёвуз кишилар руҳини англатади. Биз буни «Лисонут тайр», «Зарбулмасал»да ҳам учратамиз. Булар барчаси тушга ўз аксини беради. Бу тушни шарҳлаш учун биз Темурнинг туш кўриш арафасидаги кечинма ва фаолияти ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлишимиз зарур. Тушни шарҳлаш эса бизга Темур руҳияти ҳақида аниқ тасаввур берадики, жасурлиги ва буюклиги уни биздан қанча узоқлаштирса, бу аниқлик Темурни сизу бизга шунча яқинлаштиради.

Бизда улуғ кишилар ҳаётини руҳиятшунослик нуқтаи назаридан кам ўрганилгани сабабли биз тушлари баёнидан фойдаланиб Темур руҳиятини билишга уриниб кўрдик. Ушбу шарҳ аниқ, тўлиқ дейишдан йироқмиз, аммо рамзлар бизга эркин мушоҳада қилиш имконини берадики, биз шундан фойдаландик. Туш миянинг инсон руҳияти ҳақида рамзлар орқали етказган хабарларидир. Шундан келиб чиқиб айтиш мумкинки, эгасига тааллуқли бўлмаган тушнинг ўзи бўлмайди. Туш нафақат ҳаёлга, балки танага ҳам таъсир қилиши Шарқда азалдан маълум. Тушида дев, жин кўрганлар оғир хасталикка чалинади, деган қарашлар ҳам бор ва бундай кишиларни жин ёки дев чалибди, дейишади.

Туш туркий халқлар оғзаки ижодида муҳим ўрин тутади. Туш манзараси бўлмаган эртак ва достонлар камдан-кам учрайдики, уни ўрганмасдан туриб халқ оғзаки ижоди, умуман, адабиёт тўғрисидаги билимимизни мукаммал дея олмаймиз. Халқ эртак ва достонларидаги туш жараёни Инсон руҳиятининг энг етакчи, зарур қисми — инсон ички дунёсининг тимсоли сифатида намоён бўлади. Туш—инсонни ўтмиш ва келажакдан огоҳ этади, унут кечинмаларни қайта эсга солади. Руҳий ҳолатнинг қай даражадалигидан дарак беради, инсон руҳий дунёси ниҳоятда мураккаб, оғир, сирли жараён эканлигини кўрсатади. Уни тадқиқ қилиш инсон ҳақидаги билимни оширишга хизмат қилади, ҳамда бизни ўзимиз ҳақимиздаги ёлғончи тасаввурлардан тозалайди. Чунки инсон руҳиятидаги ўзгаришни биринчи бўлиб ўзида тўғри акс эттирадиган ҳодиса тушдир. Келинг, «Алпомиш» достонидаги туш манзараларига диққат қилайлик: «Алпомиш чўпонларнинг қўшхонасида... ётиб бир туш кўрди. Излаб бораётган Барчин ёри ҳам бир туш кўрди. Қошол ғорида тўқсон қалмоқнинг ичида Қоражон Алп ҳам бр туш кўрди. Учовининг туши олдин-кейин дуғилиш кўрди...

...Барчин кўрган тушини Суқсурой канизга айтиб турибди.

...Туш кўрибман файзи саҳар бўлганда,
1. Қибла беттан бир ой туғиб келади,
2. Ойнинг гирдин тўртта юлдуз олади,
Тушимнинг таъбири қандай бўлади!
Бу тушни кўргандир мендай муштипар,
3 Ер юзин тутиб келди аждаҳор,
Ёмон деманг яхши йўйинг канизлар,
Бу тушни кўргандир мендай қаламқош.
Қўрққанимдан кўтардим уйқудан бош,
4-5. Келаётир маст туяман аждаҳолар аралаш,
Ёмон деманг яхшига йўйинг канизлар.
6. Чўлларда кўринди қирқта аждаҳо,
Қирқ аждаҳо бир бургутни кўтарар,
7. Шул бургут келиб тушди қошимга,
Қанотининг учи тегди бошимга,
8. Бир нечалар ушлаб турди қўлимдан
9. Аждаҳолар тишлаб турди тилимдан
10. Қайсар йўлбарс пайдо бўлди кейинимдан,
Қочсам қўймай, маҳкам қисди белимдан.
Ёмон деманг. Яхши йўйинг канизлар.
11. Бахмал уйнинг чонғороғи ўйилди,
12. Мендай ойимнинг зулфи ёйилди,
13. Орқамдаги чочбоватим туйилди,
14. Солиб қўйган бу тўшагим жийилди...

(«Алпомиш», «Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, Тошкент — 1985)

Тушда ой ва юлдуз кўриш достонда пайғамбар ва чориёрларни кўриш тарзида шарҳланади. Бу ғоят баҳсли таъбир. Чунки достоннинг асосий сюжет қисми исломгача яратилган деган тахмин бор. Бу тахминимиз достондаги воқеалар ва қаҳрамонлар психологиясига асосланган. (Бу ҳақда бошқа бир мақолада тўхташ ниятимиз бор). Қолаверса, тушдаги рамзлар мантиқан бир-бирини тўлдирмоғи зарур. Бизнингча, ой кўрмоқ қизнинг балоғатга етганини англатаяпти. Чунки парчада пайғамбар ва чориёрларга бағишланадиган вазият йўқ. Вазият айнан Барчиннинг қалмоқлар «қўл сўраб келиши» кутилаётган пайтда содир бўлаяптики, воқеан туш рамзлари ҳам шунга боғлиқдир.

Тушдаги ой қизнинг балоғатга етганини билдириши халқда бор гап. Танадаги ўзгариш тушда ҳам акс этиши фанда маълум. Юлдузни эса халқ гоҳ фарзанд, гоҳ яхши кунлар таъбири сифатида баҳолайди. Достонда халқ руҳияти акс этар экан, тушга ҳам халқ таъбирини қўллаган маъқул. Шунда биз кейинги рамзлар билан мантиқий узвийликни кўрамиз. Юқоридаги парчада кўриб чиққанимиздан ташқари яна ўн учта рамз бор. Бу тушни Барчин қирқ алп уни қайлиқликка сўраб, зўрлик қилиб турган пайтда кўрган. Шу сабабли зўрлик бир неча рамзда — **маст туя, қирқ аждарҳо, чўл, аждарҳолар**нинг Барчин тилини тишлаб тургани тарзда намоён бўлмоқда. Маст туя билан йўлбарс айнан бир маънони англатмоқда. Аммо тушда ҳам қалмоқларнинг Барчин кўнглига, майлига ёқмаганлиги сабабли бу ҳиссий майл маст туя шаклида келаётир. Бу шарҳга эътироз билдирувчилар бўлиши мумкин, бироқ шуни айтиш лозимки, ҳар қандай балоғатга етган қиз ўзини ҳар хил шаҳвоний майллардан сақланиш инстинкти билан тарбияланади. Совчи бўлиб келган кишини кўриши билан бу инстинкт қизнинг шуурида уйғонади ва талабгорни ўзи майл билдирган эркак билан қиёслайди. Барчиннинг тушида ҳам худди шу ҳолат акс этган. Маст туя ва йўлбарс майл ва акс майлларнинг рамзларидир.

Келтирилган парчада яна учта рамз борки, булар ака-ука жанжалидан сўнг қалмоқ юртига келиб қолган. Бойсарининг яқин орада яна кўчкўрони йиғиштирилиб кўчишга тушишига ишора бор. Барчин ўз тушида яқин вақтларда яна **чонғороғи ўйилиб, зулфи ёйилиб, тўшаги жийилиб** қайта кўчиш бошланишини олдиндан кўряпти. Достоннинг бошдан охиригача бўладиган бутун жараён ана шу парчада — тушда аён бўлмоқда.

Бундай мисолларни халқ оғзаки ижодидан истаганча келтириш мумкин. Халқ достонлари, эртакларидаги рамзлар ва тушни шарҳлаш миллий тафаккур даражасини аниқлаш учун ғоят муҳимдир. Чунки бу рамзларда миллий тафаккурга хос, миллатнинг ижод, тасаввур, фантастик салоҳияти ётадики, улардан ўрганиш халқ маънавий тарихини, руҳий дунёсини ўрганишда етакчи омилдир.

Жаббор ЭШОНҚУЛОВ,
Алишер Навоий номидаги Адабиёт институти аспиранти

Замира ЭГАМБЕРДИЕВА

ДАРАХТ

Мен бугун девона сойларга
Айланиб қололсам қанийди!
Ё ундан қуш топмас жойларга
Кўз юмиб кетсам ҳам майлийди!

Меҳримни минг бирга бўлаклаб
Ҳаммага улашиб чиққим бор.
Сўнг эса ўзимни эркалаб
Юпатиб қўйишга ҳаққим бор.

Қуёшга юз тутган бойчечак
Тоғдаги гуллардан бахтлими!
Муҳаббат—бир зумлик камалак
Ва ёки гуллаган дарахтми!?

Қанийди девона сой бўлсам,
Ўзимни ҳар ёнга отардим
Ва ёки гуноҳкор ой бўлсам,
Тўйгунча жазомни тортардим.

Бойчечак мутлақо бахтлимас,
Уйғонмай кўз юмар ғафлатдан.
Афсуски, муҳаббат дарахтмас,
Гуллашни эплолмас қайтадан.

Тақдирнинг изидан югурган
Ул тентак сойлардан фарқим йўқ.
Бир бора гуллашга улгурмай
Дарахтман дейишга ҳаққим йўқ.

ГУЛЛАР

Яхшиям дунёда гуллар бор, токи
Уларга хотиржам боқишинг мумкин.
Тўйгунча йиғлашинг, кўз юмиб, ёки
Тубсиз дарёларда оқишинг мумкин.
Хаёлларинг эрмак бўлса ёмон-да,
Кўнглунг сағир қолса яна ҳам мушкул.
Алам қилмайдими дорулзамонда
Ўтган кунларингни эсласанг нуқул!
Мабодо бўлолсанг куздан умидвор,
Баҳорни соғиниб яшасанг яхши.
Яхшидир ўтказсанг тунларни бедор,
Боролсанг шу тезкор оқимга қарши.
Арзийди гулларни бағрингга боссанг,
Туну кун кечангни тавоф қилсанг ҳам.
Минг бора ҳақдирсан достонлар ёзсанг,
Гул каби муҳаббат талаб қилсанг ҳам.
Армонинг ҳар лаҳза ёдингга тушса,
Дунёдан шодумон ўтдим деявер.
Сенинг қучоғингга гуллар ярашса,
Қўрқмай келажакка пешвоз келавер.

•

Ҳаётда менинг ҳам изларим бордир,
Беном деб аталмиш ҳисларим бордир,
Ўзимга ўхшаган қизларим бордир,
Уларнинг исмини сизга айтмайман.
Чеккани аламу озор эмасман,
Ғаними у қадар бисёр эмасман,
Ўзим ҳам ҳеч кимга ағёр эмасман,
Дўстларим кимлигин сизга айтмайман.
Гоҳида астойдил зорлангим келар,
Юлдуздек фалакда порлагим келар,
Кимнидир ёнимга чорлагим келар,
Мен унинг исмини сизга айтмайман.
Кузда қилинажак турфа базмим бор,
Менинг баҳорлару ёзга арзим бор,
Қаҳратон аёздан озроқ қарзим бор,
Қарзимнинг нелигин сизга айтмайман.
Тоқатларим тоғи бу кун сойланди,
Хаста ойга малҳам бўлиб бойланди,
Соқов ҳислар камон бўлди, ёйланди,
Уларнинг исмини сизга айтмайман.

ТОҒЛАР

Тоғларга ишониб адашдим,
Қоялар алдаркан одамни.
Мен бугун беҳосдан бўшашдим,
Тушиниб йўл қўйган хатомни.

Тоғларга тош отмоқ бекордир,
Шубҳасиз ўзингга қайтади.
Уларнинг билгани инкордир,
Букилмас тоғларнинг тош қадди.

Уларга сир айтсанг мабодо—
Дардингни дастурхон қиларкан.
Чорласанг бергандек акс садо
Тап тортмай устингдан куларкан.

Буюклик — тасодиф, аслида,
Қачондир ер билан тенг бўлган.
Тоғлар ҳам заминнинг насли-да,
Уларнинг бағри ҳам кенг бўлган.

Тош кўнгул недандир тўлмайди,
Бургутлар бошида учса ҳам.
Барибир ишониб бўлмайди,
Фалокат юз берур кўчса ҳам.

Улардан олисроқ кетайлик,
Бош эгиб камтарин боғларга.
Тупроқни баландроқ тутайлик,
Уволдир, тош отсанг тоғларга...

Тиниқ сойлар оқар сўлим гўшада...

ЎЗБЕКЛАРНИ ДУНЁГА ТАНИТАЙЛИК

Боши биринчи бетда

экан, яна кўп хатоликларга йўл қўйишимиз мумкин. Токи, шаҳримизга келган меҳмон фақат дастурхонимиз эмас, кўча ва боғларимиз, меъморлик бинолари, уларнинг кўркига кўрк қўшиб турувчи барча узвий қисмларини кўриб, томоша қила туриб, шу шаҳар аҳолиси, унинг маънавий савияси, ақл ва фаросати ҳақида ажойиб хулосага келсин. Шаҳардаги ҳар бир тош ва ғиштгача асраб-авайлаш, унинг ҳуснини бузувчиларни тартибга чақириш, ўз ери, унинг бойликларини кўз қорачиғидай сақлаш шаҳарда яшовчи ҳар бир одамнинг иши, бурчидир. Тошкентнинг ҳар бир фуқароси бу масъулиятни чуқур ҳис қилмас экан, шаҳарга ўз уйидай муносабатда бўлмас экан, ҳеч вақт бундай ўлка тўла маънода маънавий баркамолликка эриша олмайди. Шаҳар мулкига қўл кўтарган одам ўз она юртига қўл кўтарган билан баробар.

Илҳом ЖАББОРОВ:— Наманган шаҳрида улуғ бобомиз Алишер Навоий номи билан аталувчи театр биноси атрофига 13 та ҳайкал ишладим. Бу асар улуғ зотнинг шоҳ асари «Хамса»га бағишланганди. Қандайдир худо бехабар бир кечада шу ҳайкалларнинг олтитасини синдириб, хонавайрон қилиб кетибди. Олти йиллик умр, ўйқусиз тунлар, қанча изланишлар... Навоий асарларидаги образларни яратишдаги бутун қалб ҳароратимни поймол қилишди. Инсонга, унинг меҳнатига ҳурмат қани? Ўзбек халқи руҳини йўқ қилишга интилиш ўта маданиятсизлик, савиянинг ниҳоятда пастлиги деган гап. Мана шу воқеага 2—3 йил бўлди. Лекин на маҳаллий мутасаддилар на жамоа қайта тиклашни хаёлига ҳам келтирмайди. Бу ҳайкаллар тасодифий ҳайкал эмас, ўз бобомизнинг асарига бағишланган ёдгорлик. Мен пул учун қилганим йўқ. Қайта тиклайлик, дейишса, шу ишни қайта тиклашга тайёрман.

А. Э.:— Илҳом, сиз албатта, бутун дунё ҳайкалтарошлари яратган отлиқ ҳайкаллар билан танишсиз. Аммо Темур ҳайкалини яратишдан олдин яна бир бор бу йўналишда яратилган асарларни бирма-бир хаёлингиздан ўтказиб чиққан бўлсангиз керак. Чунки бундай жиддий буюртмани, масъулиятли ва шарафли образни яратиш ҳазилакам иш эмас. Сиз ўз асарингизда улуғ саркарданинг руҳи учиб келгандай, тулпорнинг оёқлари ерга тегмай, қанот чиқариб фалак сари сузиб бораётгандек ҳолатда тасвирлагансиз. Бу жиҳатдан парижлик ҳайкалтарош Этен Морис Фальконенинг Санкт-Петербургдаги Петр I га ишлаган отли ҳайкали ёдимга келади. XVIII аср файласуфи Дидро Екатерина II га Пётр I ҳайкалини ишлашга Фальконенинг номзодини тавсия қилганда ҳайкалтарош бу ишга жон жаҳди билан киришиб, Пётр I нинг гўё Европага дарча очган ҳолатини ифода этганди.

Фальконе Пётр I ҳайкалини 20 йил ишлаб ўрнатган бўлса, сизга икки ой муҳлат берилди. Лекин шу қисқа муддатда, масъулиятни чуқур ҳис қилган ҳолда, Амир Темурнинг ажиб бир ҳолатини топдингиз. Чиндан ҳам, ҳайкал атрофида қанча айланиб, уни турли кўриниш ва нуқталардан кузатсангиз, этларингиз жимирлаб кетади (мана шундай ҳолат К. Тележоновнинг «Боболар ери» картинасини Москвада, Манежда илк бор кўрганимда юз берган эди), гўё Амир Темур қайта тирилиб келгандай ҳолатга тушасиз. Темур тарихи билан мукаммал танишган инсон улкан тарихий қатламнинг бир бўлагини қайта жонлантиргандай бўлади. Дунёнинг қарийб ярмини тулпор отда кезиб ўтган Темур руҳи, унинг бутун қилган ишлари, шонли юришларию юрак ҳарорати кўз олдимизда қайта тиклангандай бўлади.

И. Ж.: — Бугун биз маданиятни ҳам ўйлашимиз керак. Ҳар бир миллатни бор қиладиган, дунёга танитадиган улуғ инсонлари бўлади. Алишер Навоий, Амир Темур, Хоразмий, Улуғбек, Беруний ва ҳоказо. Мексикага борсам, қаердансан, деб сўраб қолишди. Ўзбекистонданман, десам танимайди, лекин Улуғбекни танийди. 70 йил давомида бизни танитмасликка ҳаракат қилдилар. Очиғи, кўп ўзбекларнинг ўзи билмайди улуғларимизни. Шунинг учун ҳам иқтисод билан бир вақтда ҳозирдан бошлаб маданият, санъат, фанга эътибор бериш керак.

А. Э.:— Дарвоқе, Деҳли шаҳрида бўлганимизда, омад кулиб дунёнинг энг йирик ҳайкалтарошларидан бири, англиялик сюрреалист Генри Мур кўргазмасининг устидан чиқиб қолдиқ. Ўша кезлари Ҳиндистон пойтахтининг икки қаватли ҳозирги замон тасвирий санъат музейи биносининг барча залларига Генри Мурнинг тайёргарлик эскизлари, қаламсуврат, тушда бажарилган таъсирчан кўринишдаги изланишлари, турли-туман ҳаётий таассуротлари жўшқин фантазияси ёрдамида ғайритабиий ифода топган чизгилари намойиш қилинарди. Бир хонада, мактаб талабалари бўлса керак, полга жойлашиб олган ҳолатда тасвирий тўгаракка хос кўринишда экспонатлардан таъсирланиб, машқ қилишар, бу машғулотни тарбиячи бошқариб борар эди. Бошқа бир хонада ҳайкалтарош ижоди ҳақида фильм намойиш қилинар, яна бир гуруҳ эса экскурсовод бошчилигида суратлар билан танишар, хуллас, кўргазмада ҳаётий ва ижодий жараён жўшқин кечарди. Биз кўргазмани томоша қилгач, музей боғига чиқдик. У ерда ҳайкалтарошнинг 10—12 та боғ-роғ ҳайкали очиқ ҳавода намойиш қилинарди. Сўлим ҳаво ва боғ фонида бу ҳайкаллар шунақанги афсонавий романтик ҳиссиётга тўла кўриниш ҳосил қилган эдики, бундай ғаройиб манзара ва ўзига хос дунёни ҳеч жойда учратмаганман. Ҳали-ҳали шу манзара ҳолати кўз олдимда гавдаланади. Ҳақиқий санъат асарининг атроф билан уйғунлашиб, ғаройиб кўриниш ҳосил қилганининг сири рассом ижодининг турли даражада тарбияланган томошабинлар интуициясига, ақлий, руҳий ва маънавий ҳиссиётига мўлжалланганлигида, ҳайкалтарош кишиҳиссиётига назокатли таъсир қилувчи, унинг кўнгли, дили тубидаги энг нозик туйғуларни ҳаракатга келтирувчи, қўзғатувчи, қитиқловчи қандайдир англаб бўлмас кучни, томошабинни бефарқ қолдирмайдиган даражадаги хислатларини ўз асарлари моҳиятига сингдирган, кўринади.

Сиз академик таълим-тарбия олган ҳайкалтарошсиз. Тўғри, академия махсус программа асосида натурадан унинг сирларини ўрганишни тақозо қилади. Тасвирий санъат асосларини эгаллаш учун унинг алифбосидан тортиб, классик санъат қонуниятлари асосида, асосан, анатомик хусусиятлар ва хислатлар, манзара класси бўйича тонал нисбатлар асосида кўринишни ифода этишдаги билим асосларини ўргатади, хуллас, тасвирий ифоданинг қайси йўналишида бўлмасин, ёруғ соя ёрдамида натурани асосли равишда ўрганиш талаб қилинади. Энг муҳими, қаламсувратда мукаммал профессионализм маҳоратини чарxлайди, уни барча санъат асарининг асоси, грамматикаси сифатида пухта ўзлаштиришни талаб қилади. Бу жиҳатдан академиянинг ёш бўғиннинг, истеъдодларнинг имкониятларини очиш, юзага чиқаришдаги, мустақил ижодий қадам сари дастлабки йўлланма, йўл-йўриқ кўрсатишдаги ўрни беқиёса. Шу билим масканидан чиққач, ҳар бир ижодкорнинг тўла маънода ижодий жараёнга киришигача бўлган оралиқнинг қанча бўлиши, албатта, ижодкорнинг ўзига, истеъдоди кучига, олган билими асосида ҳаётий воқеа ва кўринишларни қай ҳолатда мукаммал ифода этиб бера олиш қобилиятига боғлиқ. Ижодий оламга қанчалик тез кирса, олган билимини фантазиясида туғилган фикрлар билан мукаммал ва таъсирли ифода этиб бера олиш даражасига эришса, бу нур устига нур. Бу жиҳатдан истеъдодли рассомларимиз Б. Жалолов, А. Мирзаев, Ж. Умарбеков, А. Турдиев ва бошқаларни мисол келтириш мумкин.

И. Ж.: — Мактабларда 1-синфдан бошлаб, оилада туғилгандан бошлаб маданиятга жуда катта аҳамият бериш, гўзалликни севишга ўргатиш керак. Шундай руҳда тарбияланган авлоддан ўғри, қинғир йўлга юрувчи кишилар чиқмайди. Асосийси, улардан ёмонлик чиқмайди. Мана мен қишлоқда катта бўлиб, қишлоқдан келганман, кўпгина етук шоирларимиз ҳам қишлоқдан чиққан. Лекин қишлоқ мактабларида маданиятга аҳамият етарли эмас, дарсликлар оз, тўгараклар очиш керак. Агар гўзал иморатлар, ҳайкаллар, майдонлар шаҳарни безаб турса, гуллар қийгос очилиб ётса, кишининг кўнгли шуларни кўриб яйраса, биров-бировни қандай хафа қилади. Шаҳар кўримсиз, атроф ахлат, ўйдим-чуқир, бинолар кўримсиз бўлса, кишининг ҳафсаласи пир бўлади. Иш қилгиси келмайди, яшашнинг қизиғиям қолмайди. Хуллас, кўримсиз шаҳар-қишлоқ киши кайфиятига салбий таъсир қилади.

А. Э.:— Гўзаллик инсонни улуғлайди, уни ёмон ниятдан, ёмон ишлардан қайтаради деймизу, шу кунларда Югославияда юз бераётган ваҳшийликларни кўриб ёқангни ушлайсан киши. 80-йилларнинг бошларида бу мамлакатга борганимизда кўрганим гўзал ва нафис манзаралар ҳамон ёдимда. Ҳозир шундай гўзал мамлакатда, тенги йўқ шаҳарлар жамолини остин-устин қилувчи даҳшатли уруш кетаётганига гўзаллик ва ажойиботлар муҳитида тарбияланган инсонларнинг шу даражада шафқатсиз, бағритош ҳолатга келганига ақл бовар қилмайди.

И. Ж.: — Дунёда бундай гўзал юртлар, шаҳарлар жуда кўп. Мана бизда Самарқанд, Бухоро, Хива қандай яхлит, ягона услубда қурилган бўлса, Мексика шаҳарлари ҳам шундай. Ривейро, Сикейросидан бошлаб, катта бир маданият олами, ўчоғи дейиш мумкин. Шу улкан ижодкорлар музейини бориб кўрдик. Ҳамма шароит муҳайё. Биздаги рассомлар ҳам истеъдодли, ўшалардан қолишмайди, лекин устахоналар кам. Мексикада рассомларга аҳамият ниҳоятда катта, ҳамма шароит яратиб берилган. 22 миллион аҳолиси бор республикамизда ҳаммаси бўлиб 400—500 рассом бор. Шундан бир қисмида шароит бор холос. Хўш, қолганлар нима қилади? Холст, бўёқнинг нархи кунлан-кунга ошиб бормоқда, уни олишга пул етарли эмас. Маданият ишлари вазирлиги, Бадиий фонд 20—30 та ҳақиқий истеъдодли рассомга шароит яратиб беришса яхши бўларди. Булар орасида дунёга ўзбекларни танитадиган йигитларимиз бор.

А. Э.:— Шу куннинг архитектураси, унинг йўналиши ва шу ўринда ҳайкалтарошлик асарлари билан муносабатларини оладиган бўлсак, Ўрта Осиё, кенгроқ қараганда, Марказий Осиё анъанавий меъморчилиги ўлка иқлим шароити, кишиларнинг яшаш тарзи, урф-одат, удумлари, муносабати билан, халқнинг руҳий ва маънавий дунёси шаклланган муҳит билан узвий боғланганини кўрамиз. Одатда ўлкамизда уйларнинг деворлари қалин, асосан хом ғишт, гувала, пахсадан қурилади. Бундай синчли уй-жойлар, мустаҳкам ва сейсмик чидамлилиги билан ажралиб туради. Ёз кунлари ичкарига иссиқни кам ўтказиб, хонанинг салқин ва баҳаволигини таъминлайди. Бундай қалин деворлар эртадан то кечгача иссиқни ичкарига ўтказмай сақлаб туради, материал сифатида эса лой арзонга тушади. Айниқса, Хоразмда қурилган баланд уйларнинг деворлари қалин хоналари кенг ва шинамлиги унинг жазирама иссиқ шароитига мос келади. Бухоро, Хива, Самарқанд эски кўчаларининг тор ва қалин девор билан ўралиши ҳам ўлка шароитидан келиб чиққан, чунки тор кўчага эртадан кечгача қуёш кам тушади. Қуёш чиқиб девор даражасига кўтарилиб, кўчага нури тушди дегунча кўп ўтмай, иккинчи ён девор кўчага салқинлик беради. Бундан ташқари боғ-роғ, дарахтлар ёрдамида бу муҳофаза тағин ҳам самарали бўлиши турган гап. Айниқса, азим тераклар сояси оромбахш муҳитни ташкил этади. Ўлка шароитига мослашмаган баланд ва текис деворли уйлар—панеллар юпқа ва ҳаво ўтказмайди. Қуёшдан қизиб, ичкарини дим ва жаҳаннамга айлантиради. Қуёш ботгач, бу қизиган девор ярим тунгача совимайди. Энди совиганнамо бўлганда яна қуёш чиқиб, уни қайтадан қиздиради. Шу жараённинг бутун ёз давом этишини назарга олсак, унда яшаган аҳолининг ҳолатини кўз олдига келтириш қийин эмас. Тўғри, бундай уйлар турли қулайликларига ҳам эга. Лекин собиқ Иттифоқ даврида жойларнинг табиати ҳисобга олинмай, ҳамма ерда бир хил уйлар қуриб ташланаверган. Бу эса кишиларнинг минг йиллардан буён шаклланиб келган анъаналарини бузиб, янги йўналишга солиш демакдир.

И. Ж.: — Тўғри, шаҳарларимизнинг бирбирига ўхшашлиги, бири иккинчисини қайтариши ҳақида, зерикарлилиги ҳақида кўп гапириш мумкин. Илгарилари қурилишдаги бир хиллик бўшлиғини қандайдир тўлдириш, шаҳар кўркига кўрк қўшиш мақсадида кичик шаклий ҳайкалтарошлик симпозиумлари бўларди. Арзимаган маблағ билан шундай анжуманни ташкил қилиш мумкин. Бундай симпозиумлар Болтиқ-бўйида, Қирғизистонда бўляпти. Бундай ижодий анжумандан шаҳар ҳам, рассом ҳам ютади, ўзига хос ижодий мусобақа бўлади. Шу каби ижодий ҳамкорлик ва мусобақа Оқтош, Янгиобод, Бухоро, Самарқанд, Каттақўрғон, Хоразмда илгари ўтказилган ва бу яхши натижа берганлиги ҳаммага аён. Кулоллар симпозиумга бутун дунёдан келиб, ўз изланишлари билан қатнашишди.

А. Э.:— Илҳомжон, бир сўз билан айтганда, инсон меҳнатининг қадрига етишни ўрганишимиз керак. Айниқса, ижодкорлар кўнгли жуда нозик бўлади. Битта асарни яратиш учун озмунча заҳмат чекиладими? Мана, шу Сиз яратган Амир Темур ҳайкали ҳам бугун туғилмагандир?

И. Ж:. — Амир Темур образини яратиш орзуси илк бор бундан 20 йил аввал пайдо бўлди. Ўшанда Самарқанд шаҳрида бўлганимда тепамда худди улуғ бобомиз руҳи учиб юргандай қалбим ларзага келган эди. Самарқандга иккинчи марта борганимда Зарафшон бўйида, тепаликнинг устида шоҳ руҳи шаҳарни қўриқлаб тургандай кўз олдимга келди. Неча асрдан кейин етиб келдим, учиб келдим, деяётгандай... Ҳайкалимнинг ғояси ҳам шу фикр-ўйлар, хаёлда туғилган образ асосида «Етиб келдим халқим» деб тургандай ҳолатни ифода этишга ҳаракат қилдим. Муҳтарам Президентимизни тўла маънода ҳайкалнинг ҳаммуаллифи деб айтишим мумкин. Ислом Абдуғаниевич жиянимиз Комилжон иккимизга жуда катта ёрдам бердилар, Президентимизнинг битта гапи бизни тўлқинлантириб юборди. Темур 27 давлатга маданият олиб борган, золимларнинг додини берган, қаерда қўзғолон бўлса, бориб бостирган шахс ҳайкалдаги от жиловини маҳкам ушлаб турганининг рамзий маъноси бор — катта бир мамлакатни бошқариб тургандай ҳолати ифода этилган. Гўё мамлакатда осойишталик, тинчлик гуллаб-яшнасин деб тургандай ғоя илгари сурилган. Баланд руҳ билан ишни якунладик.

Яна бир масала, яъни солиқлар масаласига тўхталмоқчи эдим. Рассомлар, умуман, санъат аҳлига бозор иқтисодиётига ўтиш даврида давлат буюртмалари оз. Икки-уч йилда битта буюртма қилиш мумкин. Бунинг устига солиқлар менимча жуда катта. Бу, тағин билмадиму, вақтинчалик бўлса керак. Шу масала ҳал қилинмаса бўлмайди. Бу ёқда тош, асбоб-ускуналар қимматлашиб бормоқда. Уларни олишга баъзида қудрат келмай қолмоқда. Кўпгина истеъдодли рассомлар бошқа касбга ўтиб кетмоқда. Рассом коммерцияга ўтолмайди. Шунинг учун, айниқса, ёшларга ёрдам бериш керак.

А. Э.: — Мароқли суҳбатингиз учун раҳмат. Ота-боболаримизнинг руҳини хушнуд қилиб, ўз асарларингизда уларнинг образини қайта тиклаётган экансиз, уларнинг руҳи доимо мададкор бўлсин. Ижодингизга барака, тани соғлиқ тилаймиз.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси таниқли шоир, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Хоразм вилоят бўлимининг масъул котиби Эркин Мадраҳимовга волидаи муккаррамаси

Онабиби ҲАСАНОВА

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва адабиёт жамғармаси Ўзбекистон Республикаси Ёзувчилар уюшмаси аъзоси Нурмуҳаммад Қобуловга онаси

Ойсултон МОМО

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

Ҳожи Хуршид ДУСТМУҲАММАД

КОИНОТНИНГ МЕҲВАРИ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИМ. Масжиди Харамнинг Боби с-салом дарвозасига яқинлашганимиз сайин лаббайка янада авж пардаларга кўтарилди: Лаббайка аллоҳума лаббайк, Лаббайка ла шаърийка лака лаббайк!..

Шундай, охир бир кун келиб «Лаббай!» демоқдан ўзга чора йўқ. Ана шу саодатли имтиҳон онларига бир умр ҳозирлик кўрасан. Умр — имтиҳонга ҳозирлик фасли, истиғфор фурсати етганда сен биру Ҳақ бир! Ҳамонки, бу ёруғ дунёга муносиб жондор — инсон қиёфасида келдингми, энг олий бурч фоний дунёни зотингга муносиб тарк этмоқлик.

Шаймисан?.. Маъшуқи ишқида телба бўлмиш Мажнун янглиғ баралла ва астойдил «Лаббайка!» дея оласанми?

Бутун номаъи аъмолинг ушбу бир оғиз сўзда мужассам топажагини тасаввур қиляпсанми?

Лаббайка аллоҳума лаббайк.

Лаббайка ла-а шарика лака лаббайк!..

Мазмуни: Ё, Аллоҳ! ҳозирдирман, Ҳузурингга келдим, қабул эт!..

«Қабул этармикан?» деган васваса кўнгил қатларига кўланка солаверади, ваҳоланки, шубҳа—гуноҳ, бандадан — тавбаю илтижо, қабул — Ўзидан!

Бўсағага етганда жиддий ва совуққон дарвозабон набирасини оғушига босаётган бобо каби қучоғига олгудай бир сидра бошдан-оёқ пайпаслайди. Бу, дунё таомили — эҳтиёти шарт...

Лекин қалбни ким тафтиш этади, ким поклайди? Ўзинг ва Ўзи!

Дарвозадан ҳийла кенг, серустун, доира шаклида кетган равонга кирасан. Чўрдек гиламлар тўшалган, тумонат: саждага бош қўйган, чўк тушганча кўзларидан шашқатор ёшлар дувиллаб тўкилаётганига эътиборсиз тиловат қилаётган, тамшана-тамшана зам-зам сувини ҳўплаётган, ўтирган, ёнбошлаган, мудраган... Олис сафардан қайтиб бир чимдим нафас ростламоқ муродида қўнишгандек, ҳадемай яна адоқсиз йўлга отланишаётгандек...

Шифтида ҳисобсиз пирпирак кечаю кундуз тўхтовсиз айланиб ҳавони совутиб турган бу серҳашам равон мисоли бир қўналға — нафас ростлайсану ичкарига йўл оласан, ичкарига!..

Ичкарида издиҳом, игна отсанг, ерга тушмайди. Одамлар оқими соат милларининг ҳаракатига терс йўналишда узлуксиз, узилишсиз айланади. Оёқ остига садафдек оқ мармар тўшалган. Мармар тўшама бамисоли улкан лаппагу, у устидаги беҳисоб тумонатни шовқинсиз-сассиз Байтуллоҳ атрофида айлантирмоқда...

Она Замин ўз ўқи атрофида айланишдан тўхтамайди. Лак-лак, мил-мил одамзод келади-кетаверади, келади-кетаверади. Мазкур келиш-кетишда инсон иродасидан ташқаридаги буюк тартиб, буюк интизом бор. Айни вақтда инсоний қудрат хорижидаги тартибсизлик ҳам мавжуд.

Инсоният умри ана шу тартиб ва тартибсизлик орасидаги курашлардан, орзу ҳаваслардан, катта-кичик севинч ва қайғулардан ташкил топади.

Табиатда кечадиган кўплаб жараёнлар одамни муттасил тартиб-интизомга даъват этади. Курраи арзнинг бир йўналишда, бир маромда айланиши шулар жумласидан.

Каъбатуллоҳ атрофидаги айланма ҳаракат Заминнинг айланиши, дунёдаги жуда кўплаб айланиш-қайтиш фалсафаси замиридаги буюк ҳикматни ёдга солади.

...Ҳайтовур, «лаппак»нинг гирди нисбатан сийрак — қадам қўйишнинг иложи бор, икки-уч одимда оқимга қўшиласиз — оқимга айланасиз!.. Кексаю ёш, эркагу аёл, шоҳу-гадо, соғу-носоғ — бир: талбия айтилади, холос!

Айлана ҳаракат комига торта бошлайди. Тумонат, издиҳом — оёғинг остига қаролмайсан. Маҳобатли Уйнинг тим қора деворига, илоҳий каломлар тилло ҳарфлар-ла тикилган ёпинчиққа аланглайсан — Уйнинг оҳанграбо қуввати ҳадсиз тумонатни, тумонатга қўшиб сени ўзига тортади.

Оқим шиддати пасаймайди: биринчи, иккинчи, учинчи айланишда рамл, яъни паҳлавонларча, тезкор қадам ташланади. Ҳар дафъа айланиш Байтуллоҳ томон яна ва яна яқинлаштиради. Дастлабки уч айланишда бир қадар парокандалик, заминий тартибсизлик кузатилади. Талвасага яқин бўлган бу хаосни англамоққа уринасан, беихтиёр. Уринасану, вужудинг-руҳингни ажиб бир осудалик оғушига олаётганини сезасан. Баногоҳ оқим равонлашади, гўё равон ва ости силлиқ ўзанга лиммо-лим тўлган сув бир маромда, вазмин оқаётгандек, сен вазмин оқаётган сувнинг томчисидек!..

Ойлар, ҳаттоки йиллар мобайнида шу оқим ичра оқаётгандек — шу тарзда яшаётгандек ҳис қиласан ўзингни. Турфа ирқ, турфа миллат вакиллари туғишган биродарингга айланади — ҳамнафас, жўровоз бўлиб бир тилда муножот айтаётганинг жуда-жуда табиий ҳолҳолатга айланади.

ҲОЛга жўр бўласан. Ҳаяжонли нафас олишлар, энтикиш-ла илтижоларга сингиб кетасан. Эски Уйга ярим одим-бир одим яқинлашганинг сайин зичлик ортгандан ортади. Тумонат бир тан-бир жонга айланади.

— Раббано!— ўктам бир товуш қироат-ла бошлар узра жаранглайди.

— Раббано!!!—тумонат унга ҳамоҳанг баралла такрорлайди.

— Аътино!
— Аътино!!!
— Фид дуния!
— Фид дуния!!!
— Ҳасанатан!
— Ҳасанатан!!!
— Вақийна!
— Вақийна!!!
— Азабан!
— Азабан!!!
— Наър
— Наър-р!!!

Руҳият иқлимлари

Ҳамнафаслик, жўровозлик сеҳрли бир тарзда одамларни қовуштиради. Байтуллоҳ пойида тенглик олий мақомга кўтарилади: эътиқодлар, ниятлар, маслаклар, орзу умидлар. Ҳатти-ҳаракатлар бир хил. Энгил-бошларнинг туси бир: оқ эҳром, бош яланг, оёқ яланг. (Дарвоқе, бу мукаррам шаҳарда ҳамманинг исми бир— «Ҳажжи!» дея мурожаат қиладилар!) Бу дунёда ҳар на орттирган эсанг-да, фарқи йўқ — кафтлар, қўллар очиқ. Фоний дунё туриш-турмушини, ҳою-ҳаваслар билан бежалган умрларни-да шу қадар уйғунлик мақомига олиб чиқиш мумкинлигини кўрсатувчи бир манзара!

...Лаблар орасидан отилиб чиққан ҳар бир калом умринг асносида билиб-билмай вужудингга тўплаган ғубору кироҳатни ювиб чиқади, шунданми, ичинг бўм-бўш, вужудинг бениҳоя сокин ҳолатга кўчади. Улкан оқимнинг заррасига айланганинг сайин руҳ-одамга эврилан борасан, фикр-мушоҳада ўз ҳолингга қўяди. Танангни тутиб турган суякларинг ҳалимдек мулойимлашади, мулойимлашса-да, қадди-бастингни тутиб бораётганига ҳайрон бўласан. Йўқ, ҳайрон бўлиш ҳам фикрлашга, мушоҳадага яқин, мутлақ ҳайрат онларида эса фикр тўхтайди.

Каъбага яқинлашаётиб шундай ҲОЛга... кўтариласан. Байтуллоҳнинг жозибадор оҳанграбо қуввати заминий ғуборлардан покланган қалбларни қаттиқроқ тортадигандек...

Ниҳоят, етиб борасан. Кафтларингни муборак деворга босасан. Яна, яна... кафту бармоқлар билан манглайинг, бетингни силаб-сийпалайсан. Ниҳоят, кунботар томон бурчагига яқинлашасан. Мана, қўл чўзсанг етгудай масофада турибди хажар-ул асвад! Кафт урасанми, лаб босасанми, марҳабо!

Бирдан шу қадар хотиржам тортасанки!.. Ортингда ададсиз тумонат йўқдек, тумонатнинг сенга ўхшаш ҳар зарраси Расулиллоҳнинг муборак қўллари теккан Қора тош васлига етиш орзусида гирён ураётганини бир неча сония унутасан.

Мутлақ руҳий осудалик мақоми насиб этганига Аллоҳга шукрлар қиласан. Фикрга қўшилиб тизгинсиз ҳайрат ҳам вужудингни тарк этади. Умр бўйи пойи-пиёда йўл босиб самолар қадар чўзилган Ҳақ пиллапоясини топгандек, унинг биллур зиналаридан кўтарилмоқ учун бир зум эс-ҳушингни ўнглаб олмоғинг зарурлигини англагандек бўласан.

АФСУСКИ, ЖИСМАН ЮКСАЛИШНИНГ сўнгги марраси шу ерда тугайди, йўлни давом эттириш руҳнинг, қалбнинг иши!.. Жисм ўз вазифасини ўтади, у сени ўз имкони хорижидаги чўққига олиб чиқди, энди у оқим измига қайтади, зеро, оқим орасида етдим деганда етолмаган жисм-зарралар қанча!..

...Боши-адоғи кўринмас оқимдан силжий-силжий «лаппак» гирдига яқинлашасан — уқубатли жисмоний ҳорғинлик, бекиёс руҳий енгиллик оғушида сезасан ўзингни. Нурга йўғрилган роҳат-фароғатга лиммо-лим ҳорғинлик. Онадан янги туғилгандексан, тўғрироғи, бундан-да ўзгачароқ, таърифига тил ожиз ҳолатга ўтасан. Ҳаётий ҳою ҳаваслар илинжида кин-адоват-кир-ғубор босган қалб даҳлизлари обдон тозаланиб ўрнига нур-поёндозлар тўшалгандек...

Нега? Қандай қилиб? Бу қадар жозибанинг боиси қаерда?

Саволларга жавоб излаганинг сайин янги саволар туғилади: Байтуллоҳ қандай сабабларга кўра айнан шу ерга жойлашган? У бир неча чақирим Шарқда ё Машриқда қад ростлаши ҳам мумкин эди-ку?

Йўқ, мумкин эмас эди!

Одам алайҳиссалом жаннатдан Ерга тушганларида Аллоҳ таолонинг амрига биноан Курраи заминдаги биринчи бино (шу боис унга «Эски уй» сифати берилган) айни шул нуқтада қад ростлаган.

Билишга ундовчи қаттол савол шуурни такрор сиқувга олади: нега? нега айнан шу нуқтада?

Жаноби Расули акрам саллоллоҳу алайҳи вассаламнинг Меърож сафарларини ёдга оламиз. Алломаи замон Алихонтўра Соғуний (ул зотни Аллоҳ раҳмат этсин) шундай ёзадилар: «Буроқ учиб, еттинчи кўкка етқузди. Ул жойда боболари ҳазрати Иброҳим алайҳиссаломни кўрдилар. «Отангиз Иброҳимдур» деган ишорат бўлиб, пайғамбаримиз салом бердилар. Салом жавобин қайтарғондин сўнгра, эй, азиз фарзандим, на яхши келдинг, қандоқ улуғ мақомларға етдинг, деб дуо қилдилар. Пайғамбаримиз кўрдиларки, Иброҳим Ҳалилуллоҳ осмон фаришталарининг Каъбаси — «Байтул Маъмур»га суяниб ўтирибдилар. «Байтул Маъмур» биноси Каъба тўғрисидаги бир уйдирким, унинг ҳақиқатини Аллоҳ билур».

Устоз Алоуддин Мансур «Ҳаж» сураси табдилида шундай изоҳ келтирадилар: «Нуҳ пайғамбар замонларида бўлган тўфон балосида Аллоҳ таолонинг фармони билан фаришталар у уйни еттинчи осмонга олиб чиқиб кетган экан. ...Ана ўша самога олиб чиқиб кетилган Байтуллоҳнинг ўрнини Тангри таоло Иброҳим алайҳиссаломга билдириб, ўша жойга барча мусулмонлар учун қибла бўлган Байтуллоҳ бино қилишни буюрган».

Жавоб ойдинлашмоқда. Демак, Байтуллоҳ еттинчи осмон қатидаги «Байтул Маъмур»нинг тўғрисида бунёд этилган. Басимоли «Байтул Маъмур»нинг қоқ тепасидан шу қадар ёруғ нур таралгану, унинг ерга муборак сояси тушган нуқтада Каъбага пойдевор қазилган!

Нур тикка тушган чизиқ бўйлаб Коинотдаги ва Замиидаги икки саждагоҳни тасаввурда туташтирайлик.

Шул эмасми, Коинот отлиқ улкан саройнинг меҳвари?!

Не-не бобокалонлар Ернинг таянч нуқтасини излаб ўтмадилар. Мутлақ ҳақиқат «бор-йўқ» дея ёқа йиртишмадилар! Инсоний бахт-саодат таърифини келтирмоқ учун ижод қилинмаган сўзлар қолмади. Лекин... курраи ара ўз ўқи атрофида айланиши мутлақ ҳақиқат ва зарурат бўлгани сингари осий бандага раво кўрилган мутлақ имон-эътиқод меъзони шул Меҳвар пойида холис баҳосини олади. Инсон қаерда яшамасин адолат ва ҳақиқат посангиси учун Байтуллоҳ теграсидаги покиза руҳдан ўлчов олади. Бинобарин, мўминлиги ортгани сайин банда шу Меҳвар томон интилади, талпинади, Унинг дийдорига, васлига етиш умидида Аллоҳга ёлборади, муроди ҳосил бўлиб юзлангач эса...

Масжиди Харам биносининг томида туриб кузатилган манзара бўлакча ҳислар уйғотади: боши-адоғи кўринмас издиҳомнинг сўнгсиз айлана ҳаракати улкан гирдобни эслатади. Мармар тўшама қарийб кўзга ташламайди, тавоф этувчиларнинг юз-кўзларини англаш қийин, улар — оппоқ эҳромга ўралган, яланг бош, яланг кифт... гир-гир айланади. Овозлар эшитилмайди — жим-жит! Самовий сукунат оғушида муаллақ турган кўйи заминий-инсоний бир талпиниш, маслакка етишмоқлик илинжида Имон меҳварига ўзни уриб айланаётган издиҳом. Издиҳом тўлқини баайни гирдоб — айланаверади, айланаверади. Каъба эса — ўпқон.

Байтуллоҳ мўъжизаларидан бири, унинг етти қават Ер ости қадар илдиз отганидир. Истиғфор айтиб ўзни унга ураётганлар бу сирли ўпқонга тушадиларми ёкуд ўпқон узра кўкка бўй чўзган мармар пиллапоялардан юксаладиларми — буёғи ёлғиз Яратганга аён.

Ҳар қалай, мўминни холис ниятлардан бегона қилмасин — у мудом тавба қилади, тавбалари ижобатга ўтажагини сўраб ёлборади— покланиши даражасида Коинот меҳвари бўйлаб юқорилайди.

Расулуллоҳ «Байтул Маъмур»га етган жойда «Каба Қовсайн ов адно»га — энг олий мақомга эришдилар. Ул зотнинг умматлари бу мақомга етишмоқлик умидида Байтуллоҳ пойига бош урадилар. Қалб даҳлизлари нурга тўлган дақиқалар шу сонияларда юз беради...

Фарз намози олдидан имомнинг салобатли каломи самодан келаётган садодек қулоқларга қуйилади:

— С-соуд!..

Борлиқ сирли-сеҳрли сукунат оғушида қолади. Ҳад-ҳисобсиз одамлар имомнинг «Саф рост!» мазмунидаги ушбу амрига жавобан зумда унга бўйсунадилар. Аниқроғи, бу — Аллоҳнинг каломи. Яратган эгамиз бандаларининг «гўё туташ бинолардек бир сафга тизилиш»ларини («Саф» сурасидан) севади. Демак, саф — маслакдошликнинг, умумынтизомнинг, эзгу ниятлар йўлида умуммуросанинг рамзи.

Байтуллоҳ теварагидаги издиҳом гирдоби инсоният ана шундай умумуйғунликда яшаши мумкинлигини кўрсатувчи мўъжизакор манзара!

...Қадами Маккаи мукаррама тупроғига етган банданинг Байтуллоҳдан узоқлашгиси келмайди. Аллоҳ таоло «пок тутгил!» дея амр этган бул гўшани тарк этиш маҳол.

ТУН ЭПКИНИ КУНДУЗГИ ҲОВУРНИ қувишга чоғланган дамларда самога боқасан. Масжид тепасидан тим қора, ҳарир парда тортилгандек. Юлдузлар кўринмайди. Масжиди Харамдан таралган имон нури бир учи Байтуллоҳга туташ Меҳвар бўйлаб самовот аршига етгандек. «Байтул Маъмур»ни тавоф қилаётган саноқсиз фаришталар заминдан боққан Қуёш — Байтуллоҳ мўъжизасини кўриб фазлу карам соҳиби бўлмиш Аллоҳ таолонинг мўъжизаси олдида яна бир карра ҳайрону лол қолаётгандек...

БОШҚАЛАРНИ ЁРИТИБ ЎЗИМ ЁНАМАН

ОЛИС ВА ЯҚИН ўтмишдошларимизнинг умуминсоний манфаатлари, фан равнақи учун ўлим хавфини туғдирувчи тажрибаларни ўзлари устида ўтказганликларини изоҳлаш учун голланд шифкори Ван Тюлпнинг тиббиёт шиори сифатида таклиф этган ушбу иборасидан муносиброқ иборани келтириш қийин, Дарҳақиқат, миллий ифтихорларимиз Широқ, Тўмарисларнинг ватан олдидаги жасоратлари, фашист ДЗОТини кўкраги билан беркитган Қудрат Суюнов, бадани илма-тешик бўлганига қарамасдан немис пистирмасини йўқотган Тўйчи Эрйигитовларнинг жасоратларига менгзовчи қаҳрамонликларни тиббиёт мозийсида ҳам кўплаб учратиш мумкин. Фан ва санъатнинг уйғунлигида яралган табобатнинг манглайида мана шундай фидокорлар бўлмаганда эди, ҳеч қачон ҳозирги имкониятлари сарҳадсиз табобатга айлана олмаган бўлур эди.

Вабо эпидемияси жаҳонни титратиб, Европага ҳам таҳдид сола бошлаган пайт. 1983 йилги Германиядаги эпидемияда Роберт Кох вабо вибрионини топади. Аммо айнан шу «вергулча»лар касалликнинг сабабчисими? Буни текшириб кўриш керак эди. Таассуфки, ҳайвонлар бу касаллик билан оғримагани учун уларда ўтказилган тажриба натижасиз қолади. Шунда 73 ёшлик профессор Макс Петтенкофер энг қалтис ишга қўл уради. У сунъий озиқли муҳитда ўстирилган миллиардлаб вабо бациллаларини ичиб юборади. Ундан бир неча муддат бацилла ажралса ҳам, соғломлигича қолади, буни эса у узоқ вақт сунъий муҳитда сақланган бациллалар касаллик чақирувчи хусусиятини йўқотиши билан изоҳлайди. 1988 йилда эса Н. Гамалея ўлдирилган вабо бациллаларини қабул қилиш касалликни олдини олувчи восита эканлигини ўзи ва хотинида синаб кўради. Ўлдирилган «вергулча»ларни қабул қилгандан бир неча кун ўтиб тўлақонли, тирик бациллаларни ичишади ва соғломлигича қолишади. Бу билан улар вабодек даҳшатнинг олдини олиш кашшофлари ҳисобланишади.

Эпидемиялар тарихида ҳеч бирортаси ўлатчалик даҳшатли бўлмаган. Ўлат (тоун) эпидемиясидан сўнг қишлоқларгина эмас, бутун бошли шаҳарлар ҳам ҳувиллаб қолган. Ундан ҳимояланиш вабодан кўра мураккаб бўлиб, кузатувчилар ҳатто соғлом тери орқали ҳам организмга кира олади. Қора ўлатнинг юқиш йўллари ва кечишини текшириш мақсадида инглиз врачи А. Уайт бемор аёлдан ажралган йирингни ўз сонидаги соғлом терига ишқалайди. Эртаси куни эса билак терисини кесиб, йиринг киритади. Шиддатли кечган касалликдан бир неча кун ўтиб шифокор вафот этади. Бу офатнинг яширин даврини аниқлаш мақсадида австриялик олим А. Розенфельд ўлат билан оғриган беморлар ярасидан ажралган йирингни қўл ва оёқларига ишқалайди. Орадан 6 ҳафта ўтиб касаллик аломатлари пайдо бўлади ва ўлим билан тугайди. Ўша пайтларда чечак билан оғриган беморларга ўлат юқмаслиги, юққанида ҳам жуда енгил кечиши ҳақида мишмишлар пайдо бўлган эди.

Юқори ҳарорат, бутун тананинг сарғайиши ва ичдан қон келиши, қон аралаш қусиш билан кечувчи сариқ иситма касаллиги ҳам тиббиёт тарихининг энг қайғули саҳифаларидандир. 1881 йилда бу касалликнинг чақирувчилари вируслар эканлиги, улар москит типидаги чивинлар орқали юқишини кубалик шифокор К. Финлей аниқлайди. Бу назариянинг нақадар ҳаққонийлигини текшириш мақсадида унинг сафдоши Д. Кэррол ўзини москитларга чақтиради. Касаллик юқиб бир неча кун ўлим билан олишган Кэррол ниҳоят ҳаётга қайтади, аммо худди шу тажрибани ўзида синаган унинг дўсти энтомолог—бактериолог Д Ласеар 1900 йил 25 сентябрда даҳшатли иситма ва кучли қон кетишидан вафот этади. Фанга нақадар улкан кашфиётлар қўшиши мумкин бўлган бу инсон бор-йўғи 34 йил умр кўрди, холос.

Безгак билан курашиш тарихи ҳам фожиаларга бойлиги билан ажралиб туради. А. Лаверан безгак билан оғриган бемор қонида биринчи бор ўроқсимон мавжудотни аниқлаб 1880 йилдан анофелес типидаги искабтопар орқали юқиш эҳтимолини айтади. Болонялик профессор А. Биньями 1908 йилда биринчи бор бу назарияни амалда синаб кўради ва безгак билан қаттиқ касалланади. Безгакнинг яширин даври давомлилигини аниқлаш мақсадида В. Шюффнер ўзини анофелес чивинига чақтириб, уч кунлик ва икки кунлик безгак ҳақида кўплаб маълумотлар йиғади.

Африка маҳаллий аҳолиси ва ҳайвонот дунёсига қирон келтирувчи уйқу касаллиги ҳақида кўп киши эшитган бўлса керак. Аммо бу балони бектерияларга қараганда ўлчамлари каттароқ, илонсимон шаклдаги микроорганизмлар чақиришини, буларни унинг кашшофи Д. Брюс шарафига бруцелла деб аталишини ҳамма ҳам билавермайди. Ҳайвон ва одамларда касаллик чақирувчилар айнан бир хилми, буни аниқлаш учун инглиз шифокори М. Тауте 1912 йилда уйқу касаллиги билан оғриган ҳайвонни чаққан цеце пашшасига ўзини чақтиради. Тажриба натижаси манфий бўлгач, шу касаллик билан оғриган итнинг қонидан ўзига инъекция қилади. Шу хилдаги тажрибаларни ўзида 14 марта ўтказган тадқиқотчи инсон ва ҳайвот касалликларининг сабабчиси ҳар хил деган узил-кесил хулосага келади.

Тез юқувчанлиги, ўлим билан тугаши орқали ифодаланувчи туляремия касаллиги бешта энг хавфли инфекциядан биридир. Асрлар мобайнида тез-тез жунбушга келувчи туляремия эпидемиялари одамларни ҳам, ҳайвонларни ҳам аяб ўтирмаган. 1922 йил бу эпидемия Японияда тарқалганида олим Х. Охара уни қуёнлар ўлати билан боғлайди. Ўзининг назариясини исботлаш мақсадида касалланиб ўлган қуён қонидан олиб хотинининг кафтига суради. Бу фидокор аёлни ажал чангалидан зўрға суғуриб қолишади. Тажриба натижасида нафақат одам ва ҳайвон туляремияси чақирувчиси бир эканлиги аниқланиб қолмасдан, балки бу балонинг соғлом тери орқали юқиши ҳам исботланади.

Ўзининг қадимийлиги билан ҳатто «Инжил» саҳифаларидан ўрин олган, инсониятни масхаралаб унга нафақат жисмоний, балки ададсиз руҳий азоблар ҳадя этувчи даҳшатли касалликлардан бири моховдир. Ҳатто шу касалликни ҳам ўзига юқтириб тўлароқ ўрганишга интилган шифокорлар фаолиятини инсон бажариш мумкин бўлган қаҳрамонликларнинг чўққиси дейиш мумкин. Бундай фидокор инсонлар рўйхатининг бошида норвег олими Д. Даниэлссен номи туради. 1844 йилда у қўл-оёқлари ириб тушган мохов танасидаги саноқсиз яралардан олиб ўзининг териси остига киритади. Тажриба натижаси манфий бўлгач, у мохов танасидаги тугунчалардан бирини кесиб териси тагига жойлаштириб тикиб қўяди, Гарчанд тадқиқотчи касалланмаса, ҳам, унинг бу тажрибалари моховни ўрганишга катта ҳисса қўшади. Кейинчалик унинг шогирди мохов қўзғатувчиларини топган олим Г. Хансен ҳам бу тажрибани ўзида ўтказади. Синаб кўриш ва хатолар қилиш усули билан тараққий этган табобатнинг бу жабҳаси ҳам аста-секин ўз мевасини беради.

Севги маъбудаси шарафига венерик деб аталувчи касалликлар устида ҳам шифокорлар кўплаб тажриба ўтказишган. Фақат ўз устида ўтказилган тажрибаларгина мавҳумлик туманида чувалашиб ётган бу касалликларни бир-биридан ажратиш имконини берди. Фаранг олими Ф. Рикор заҳмнинг иккиламчи босқичи юқумли эмас деб эълон қилгандан сўнг, 1851 йилда олмон шифокори Л. Линдеман бу назарияни ўзида синаб кўрди. У иккиламчи заҳм билан оғриган бемор муртагидан ажралма олиб ўнг қўли териси остига киритади. Энг оғир шаклда кечган хасталикдан бутун баданига заҳм яралари тошиб кетган Линдеманга даволанишни таклиф қилишганда, у «менинг ўлимим сифилизация фанидаги адашишлардан қайтариб, янги бахтсизликларнинг олдини олади», дейди. Фан яна бир фидокоридан жудо бўлади.

Юқорида номлари тилга олинган зотлар тиббиётнинг ўчмас юлдузларидан бир туркуми, холос. Инсоният пайдо бўлгандан буён курашиб келган оғриққа қарши воситаларни, наркоз муолажаларини ўзларида синаб кўрган тадқиқотчилар, венаси орқали ўзининг юрагигача катетер тиққан немис шифокори В. Форсман, ҳаддан ташқари юқори ва паст босимларни ўзида синаб авиация ва космик физиологияга катта ҳисса қўшган шўро олими В. Орбели... Бу рўйхатни истаганча чўзиш мумкин.

БУ ЕРДА КЕЛТИРИЛГАН далиллар билан тўқнашганимизда ўз касбларини севган инсонлар билан мулоқот қилгандай бўламиз. Уларни бу жасоратларга ундаган нарса моддий манфаатдорлик, қонун ҳам, Гиппократ қасами ҳам эмас. Улар буни инсониятни ҳаддан ташқари севганидан қилишган.

Алижон ЗОҲИДИЙ,
Тўлқин НОРМУРОДОВ

МАЪРИФАТ КЎЗГУСИ

Боши иккинчи бетда

жойлашиб, ўз иш фаолиятларини бошлади. Аввалига фахрий педагоглар жамоасининг саъй-ҳаракати билан Ўқитувчилар уйи қошида Республика халқ таълими тарихи музейини яратиш масаласи кўтарилди. Республика халқ таълими вазири Ж. Ғ. Йўлдошев фахрий педагоглар ташаббусини қўллаб-қувватлади. Шундан бироз вақт ўтгач, фахрий педагоглар жамоасининг раиси Шораҳим Гадойбоев, музей методистлари Маҳфуза Қосимова, Ҳалил Валиев, Сайдамин Рихсиев ва бошқа жонкуяр мураббийлар вилоятлар бўйлаб сафарга отландилар. Музей учун материаллар йиғиш керак эди. Шундай бўлди ҳам: Бухоро, Самарқанд, Наманган, Фарғона, Қашқадарё, Тошкент, Жиззах вилоятларидан анча-мунча нодир манбалар келтирилди.

Бундан ташқари «Маърифат» газетаси орқали кўмак сўраб мамлакатимиз аҳолисига мурожаат қилинди. Мурожаатимиз газетада босилиб чиққач, жумҳуриятимизда бизнинг ҳаммаслакларимиз кўплигига гувоҳ бўлдик. Бизга ёрдам беришни истаган кишилардан нодир ҳужжатлар, тарихий суратлар, маориф ўтмишига алоқадор бўлган қимматли маълумотларни олишга эришдик. Улар орасида ўқиган кишини ҳайратга солувчи материаллардан бошлаб, қатағон йилларида қамалиб, отилиб кетганлар, «Халқ душмани», «миллатчи» тамғаси остида сургун қилиб юборилганлар ҳақидаги аниқ ҳужжатларгача бор. Мана, бир қизиқ мисол. Бундан бир йилча муқаддам ишхонамизга бир йигит кириб келиб, ўзини таништирди:

— Исмим Абдунаби, Қўқонданман. Бутун умрини халқнинг таълим-тарбия ишларига бахшида этган Меҳнат Қаҳрамони Абдуваҳоб Ибодиевнинг ўғлиман. Халқ таълими тарихига тааллуқли ҳужжатлар йиғаётганликларингизни эшитиб, сизларга падари бузрукворим ҳақидаги баъзи бир маълумотларни етказиш учун ҳузурингизга кирдим. Отам 1937 йилгача собиқ совет мактабида хизмат қилганлар. Яхши хизматлари эвазига 1936 йилда отамни Меҳнат Қаҳрамони ордени билан мукофотлашган. Аммо... 1937 йилда «халқ душмани» сифатида ҳибсга олишиб, шу йилнинг ўзидаёқ отиб ташлашган. Кейинчалик отам оқланган мурожаатномани ўқигач, отамдан ёдгор бўлиб қолган фотосуратлар, Меҳнат Қаҳрамони унвонини бериш тўғрисидаги ҳужжатнинг асл нусхаси ва отамнинг таржимаи ҳолини келтирдим.

Биз юқоридаги ҳужжатлар билан танишиб чиққач, Қўқон шаҳар халқ таълими бўлими билан боғландик ва А. Ибодиевнинг ҳаёти, меҳнат фаолияти ҳақида батафсил маълумотлар олдик. Маълум бўлишича, Абдуваҳоб Ибодиев ўзбек педагоглари орасидан чиққан биринчи Меҳнат Қаҳрамони экан.

Шунингдек, қатағон йилларида жафо кўрган бошқа фидойи маърифатпарварлар ҳам назардан четда қолаётгани йўқ. Илҳом Одилий (1888—1942), Саид Аҳрорий (1885—1937) каби бегуноҳ қурбон бўлиб кетган ёки бедарак йўқолган, тақдири ҳанузгача номаълумлигича қолаётган биринчи педагогларимиз ҳақида ҳам маълумотлар, асл ҳужжатлар тўплаб музейга қўйиш учун иш олиб борилмоқда. Айниқса, музей ходимларининг бу ишларга барча педагогларни жалб этишлари самарали натижалар берди. Жумладан, Тошкент шаҳридаги 20,- 22-, 23-, 65-ҳамда 174-ўрта мактаблар Республика болалар ва кашшофлар уйи ўқитувчилари музей ишларига катта ҳисса қўшдилар. Улар тақдим этган тарихий фотосуратлар, китоблар ва ўқув қуроллари музей бойликлари қаторидан муносиб жой олиши, шубҳасиз. Бу борада Мовароуннаҳр мусулмонлари идорасининг туҳфаси ҳам ўзига хос. Диний идора энг қадимий ёзув намуналари битилган 20 га яқин нодир китобни музейга ҳадя қилди.

Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, ҳукуматимиз ҳам музей ишларига катта эътибор беряпти. Музей хоналари учун бир нечта чиройли гилам, палослар, мебеллар ва бошқа керакли жиҳозлар берилгани биз учун қувонарлидир. Музейни безаш ва экспонатларни дид билан, рисоладагидек қилиб жойлаштиришда музейшуносларимиздан Ў. Ёрмуҳамедов, У. Долимов, Ш. Ризаевларнинг беминнат хизматлари сингди. Улар Ойбек уй-музейи, Шароф Рашидов музейи ва Бухородаги Баҳовуддин Нақшбанд музейини безашда орттирган тажрибаларини ишга солиб, халқ таълими тарихи музейини ҳам маҳорат билан жиҳозладилар.

Музей очилган бўлса-да, иш тўхтаб қолгани йўқ. Аксинча, изланишлар, ноёб топилмалар қидириш давом этмоқда. Бизни қизиқтираётган масалалар жуда кўп. Эҳтимол, халқ таълими тарихи музейи очилганлигини узоқ вилоятлардаги кўпчилик маърифат кишилари билмаслар. Чекка қишлоқларда яшаётган ўша биродарларимизда, балки, муҳим аҳамиятга эга бўлган қимматли ҳужжатлар сақланаётгандир. Негаки, кўпчиликда кўп нарса бўлади. Кўп фикр чиқади.

Илғор тажрибага эга бўлган, шаҳар ёки республика ўқитувчилар танловида юқори ўринларни эгаллаган заҳматкаш муаллимлар ҳам бизнинг ҳисобимизда бор, албатта. Ёш педагогларга мисол тариқасида кўрсатиш, улар номини элга ёйиш мақсадида ана шундай билимли, ижодкор ўқитувчиларнинг меҳнат тажрибаларини музей залларида акс эттириш ниятидамиз. Хуллас, орзуларимиз катта. Шу сабабдан сиз азиз муштарийларга мурожаат қиламиз:

— Азизлар, ўз ташкилотларингизда, шахсий архивингизда, уйингизда таълим-тарбия, маориф тарихига оид экспонатлар, ҳужжатлар, гувоҳномалар, фотосуратлар, тошбосма ва қўлёзма китоблар, камчил дарсликлар, турли давр газета-журналлари саҳифаларида эълон қилинган қимматли материаллар, машҳур маорифчиларнинг шахсий буюмлари, хотиралар мавжуд бўлса, уларни музейимизга олиб келишингизни илтимос қиламиз. Бу билан сиз маорифимиз тарихини ўрганиш ва музейимизни бойитиш ишларига катта ҳисса қўшган бўласиз. Борди-ю айрим қимматбаҳо буюмлар бўлса, келишилган нархда сотиб олишимиз ҳам мумкин.

Музей бойликлари тобора кўпайиб борса, уларнинг халқимиз маънавиятидаги ўрни янада катта аҳамият касб этмоғига ишончимиз комил.

Қодирхўжа ФОЗИЛХЎЖАЕВ,
Республика Ўқитувчилар уйи директори,

Ҳамидулла ЙЎЛДОШЕВ,
Республикада хизмат кўрсатган халқ таълими ходими, музей методисти

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI
1994

Манзилгоҳимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси 32.
Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-54-56.

Навбатчи муҳаррир — Мурод АБДУЛЛАЕВ

Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 23.00

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларига қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Одил ЁҚУБОВ, Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Насиба ИБРОҲИМОВА, Камол МАТЕҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Бекқул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Рустам АБДУЛЛАЕВ, Аҳмадали АСҚАРОВ, Тошпўлат АҲМЕДОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Дадахон ЁҚУБОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Хайрулла ЖЎРАЕВ, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Жамол КАМОЛ, Мирзо КЕНЖАБЕК, Абдулла ОРИПОВ, Ҳабиб САЪДУЛЛА, Йўлдош СУЛАЙМОН, Тошпўлат ТУРСУНОВ, Иброҳим ЮСУПОВ

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

Рўйхатдан ўтиш тартиб № 000215. Буюртма Г-897. 50358 нусхада босилди, ҳажми — 4 босма табоқ. Офсет усулида босилган, қоғоз бичими А—2. Индекс 64593.

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй.